

HÖYÜCEK KAZILARI - 1991/1992

REFİK DURU

Höyücek kazılarının üçüncü dönem çalışmaları, 23 Temmuz - 9 Eylül 1991, dördüncü dönem çalışmaları, 6 Ağustos - 14 Eylül 1992 tarihleri arasında sürdürüldü¹. Son iki kazı mevsiminde, bir yandan önceki yıllarda kazılmaya başlanan J-K/5-6 plan karelerindeki tepe açmasının yapıları üzerinde araştırmalara devam edilirken, diğer yandan H-I/5-6 ve L/5-6 karelerinin büyük bir kısmı da kazı alanına eklenerek, açma genişletildi (Lev.1/1).1992'de ayrıca höyüğün batı yamacındaki E-F/6 karelerinde 5X10 m.lik bir alanda daha çalışıldı. Mevsim sonunda kazılan alanların toplam yüzölçümü 1100 m² yi geçmişti (Lev.1/1,2;2/1,2). Kazı planımıza göre yapılan bu çalışmaların yanı sıra, 1991'de, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Antalya Bölge Kurulu Başkanlığı, daha önce Höyücek için saptanan arkeolojik sit sınırlarının araştırılması görevini bize verdi. Bu amaçla, Bucak Belediyesi'nce sağlanan küçük bir kanal açma aracının kepçesi ile, olası mimarlık kalıntılarını bozmamak için, höyük merkezindeki yapılardan bir hayli uzakta, genişliği 0.50 m., uzunluğu 4 m. ve derinliği 2.5 m. kadar olan, sekiz küçük çukur açılarak, durum araştırıldı (Lev.1/1 - Topografik haritada siyah doldurulmuş alanlar). Bu çalışmalar sonunda, yerleşmemizin yayılımı konusunda önemli bilgiler edinildi. Şöyle ki; kuzeyde J/1, H,K/2 ve L/4 karele-

¹ Burdur Müzesi Müdürlüğü adına, bilimsel başkanlığını ve yönetimini bizim, başkan yardımcılığını Yard.Doç.Dr.Gülsün Umurtak'ın yaptığı kazıların 1991 dönemi çalışmaları, öğrencilerimiz Mustafa Avcı, Arzu Çeşmecioğlu, Fatma Aslan, Ferhan Sakal ve Fikret Çakırmustafa; 1992 dönemi çalışmaları da Ferhan Sakal, Füsün Ergül, Bahar Altun, Elvan Macit ve Yusuf Şener'den oluşan ekipler tarafından sürdürüldü. Her iki yıl fotoğraf işlerimizi, Fotoğraf Uzmanı, Arkeolog Turhan Birgili yaptı. Kazıların harcamaları, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanlığı, İ.Ü. Araştırma Fonu Sekreterliği ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı tarafından karşılandı. Kazımızı destekleyen kurumların yöneticilerini, kazılarda görevli öğrencilerimizi, çalışmalarımıza her türlü yardımı yapan, başta Müdür Mustafa Gürdal ve Müdür Yardımcısı, meslektaşımız Ali Harmanakaya olmak üzere, Burdur Müzesi'nin tüm çalışanlarını, kazı alanı çevresine yığılan atık toprağın Belediye araçlarıyla taşınması ve kazı alanı fotoğraflarının havadan çekilmesi için itfaiye araçlarının kullanılmasına izin veren Bucak Belediye Başkanı Sayın Arsal Sarı'yı ve İncirdere Köyü İlkokulu Müdürü Sayın Nuri Yıldız'ı burada en içten teşekkürlerimizle anmak istiyoruz. Kazılarda, kazı sonrası çalışmalarında ve bu yılının hazırlanmasında çok büyük emeği geçen meslektaşım Dr.Gülsün Umurtak'a şahsen müteşekkirim.

rinde hiçbir arkeolojik kalıntı yoktu. Doğudaki M/5 ve M/8 karelerindeki çukurlarda da, bir iki çömlek parçası dışında herhangi bir buluntu ele geçemedi. Güneydeki J/10 karesinde, yüzeyden 1 m. kadar aşağıda, bazı taş yığınlarına rastlandı. Bu taşlarla birlikte az sayıda Klasik ve Geç Klasik Çağ çanak çömleği ele geçti. Batı yönde, E/7 plan karesinde açılan çukurda ise, yüzeyin 30 cm. kadar altında, yoğun şekilde yanık kerpiçler görüldü.

Yukarıda belirttiğimiz alanlardaki çalışmalarla, 1992 mevsimi bitiminde, Höyücek'in tabakalaşma durumu ve höyüğün sakladığı kültürler büyük ölçüde anlaşıldığından, kazıların daha fazla sürdürülmesinde yarar olmadığı kanısına varıldı ve çalışılan alanın etrafı tel örgüyle çevrilerek, kazılara son verildi².

Tabakalaşma durumu

Höyüğümüzdeki yerleşmelerin özellikleri ve tabakalaşma durumu, pek alışılmış nitelikte değildir. Buna ek olarak, yüz yıl kadar önce höyük üzerine kurulan, bazı tuğla-kiremit ocakları da, höyüğün yerleşimlerle oluşmuş gerçek birikim konisini büyük oranda karıştırmış ve değiştirmiştir. 1990 kazı mevsiminde iki mimarlık evresi saptanmıştı (*Duru 1992a*,155 vdd.). 1991 yılı çalışmalarında, bu iki mimarlık evresi arasındaki kalınca yıkıntı birikimi içinde, bazı duvar kalıntıları ve her iki yapı dönemlerine ait karışık durumda çanak çömleğe ve küçük buluntulara rastlanıldığı için, önraporlarımızda, olası bir geçiş evresinden, bir "Ara Evre"den söz edilmişti (*Duru 1993*,147 vd.). 1992 çalışmaları sonunda, höyüğümüzdeki yerleşmelerin sıradan köy veya kasaba yerleşmeleri olmadığı, bu dönemlerde Höyücek'te sadece belirli

² Dört yıl süren Höyücek kazılarının tüm sonuçlarını içeren bir Final Rapor hazırlanmayacaktır. Kazı buluntularının yayınlanması şöyle planlanmıştır: Mimari konular, daha önce hazırladığımız yıllık kazı raporları ve bu yazımızla, tümüyle yayınlanmış olmaktadır. Bu nedenle mimarlık konusunda başka bir çalışma yapılmayacaktır. Figürinlerin toplu halde incelenmesi, tarafımızdan ileride ayrı bir etüd haline getirilecektir. Kazının çanak çömlek malzemesi ve küçük buluntular Dr.Gülsün Umurtak, sileks ve obsidiyen endüstrisi Dr.Ayşe Baykal-Seeher ve arkeobiyolojik malzemenin bir bölümünü oluşturan hayvan kemikleri de Dr. Bea De Cupere tarafından incelenecek ve bağımsız makaleler halinde yayınlanacaktır.

Höyücek kazılarının şimdiye kadar yayınlanan yıllık önraporları şunlardır:

Refik Duru, "Höyücek Kazıları-1989" *KST*, XII/1, Ankara, s. 87-93,

_____, "Höyücek Kazıları-1989", *Belleten*, LVI (1992), s. 551-566,

_____, "Höyücek Kazıları-1990", *KST*, XIII, Ankara, (1992), s.155-161,

_____, "Höyücek Kazıları-1991", *KST*, XIV, Ankara, (1993), s.147-153,

_____, "Höyücek Kazıları-1992", *KST*, XV, Ankara, (1994), s. 97-102,

_____, "Höyücek Kazıları-1990", *Belleten*, LVIII (1995), s. 725-745.

işlevleri olan yapıların bulunduğu kanısına varıldı. Bu evreler, diğer bir söyleyişle yapılaşma dönemleri, hemen her höyük kazısı için kullanılan bir deyim olan 'Yapı Katı' niteliğinde olmadığından, bunları, işlevlerine uygun şekilde, "Kutsal Alanlar Dönemi" ve "Tapınak Dönemi" olarak isimlendirmenin daha doğru olacağına karar verdik. Ayrıca yine son kazı döneminde, iki yerleşim evresi arasındaki birikim içinde, ayrı, bağımsız bir yapı katına ait olduğu kesin olan herhangi yapı kalıntısı ele geçmediğinden, Ara Evre ayırımından da vazgeçilmiş ve bu birikim içindeki çanak çömlek ve diğer küçük buluntular, ait olduğu dönemlerin buluntuları arasına alınmıştır.

1992'de Tapınak Dönemi yapıları ile ana toprak arasındaki kalın birikimde saptanan daha eski yerleşmeleri, "Erken Yerleşmeler Dönemi" olarak isimlendirdik.

Son kazı mevsiminde, höyüğün batı yamaçlarındaki E-F/6 karelerinde yapılan çalışmalarda çok değişik nitelikli bazı çanak çömlek türleri ele geçti. Bu malzeme herhangi bir mimarlık evresine bağlı olmadığı gibi, pek azı Höyücek yerleşmelerinin çok iyi tanıdığımız çanak çömleği ile ilgili idi. Yaptığımız değerlendirmeler sonunda, Höyücek'te 1989'da kazılan J/7-8 plan kareleriyle, 1992'de kazılan batı yamaç çukurunda karşılaşılan, açıklanması güç bazı oluşumların, bir süre önce Höyücek üzerinde çalıştığı bildirilen tuğla ocaklarının, höyükte yaptığı fiziksel değişikliklerle ilgili olduğu anlaşıldı. Buna bağlı olarak, batı yamaç açmasında ele geçen çanak çömleği, yabancı malzeme olarak kabul ettik ve höyüğün kültürel sıralamasına almadık.

Höyücek'teki kazılar sona ermiş ve tabakalaşma süreci anlaşılmıştır. Yeniden eskiye doğru olmak üzere, tabakalaşma durumunun ve bunların ait oldukları muhtemel kültür basamağı sıralamasının, aşağıda belirtildiği şekilde olduğu sonucuna varılmıştır:

Kutsal Alanlar Dönemi	Geç Neolitik
Tapınak Dönemi	Orta (!)/Erken Neolitik
Erken Yerleşmeler Dönemi	Erken Neolitik

Mimarlık

Erken Yerleşmeler Dönemi (EYD): Höyüğün tepe kesiminde iki yerde derinlik sondajı yapıldı. J-K/5 karesinde, Tapınak Dönemi yapılarının taban düzlemi olan -2.07 m.de başlayan 7X5 m. ölçülerindeki A açmasında -6.07 m.

ye kadar inildi (Lev.3/1,2;4). Çukurun son 20 cm.sinde, çanak çömlek ve herhangi bir yerleşime ait olabilecek izler görülmediğinden, büyük olasılıkla, ana toprağa varıldığı kabul edilmiş ve çalışmalara son verilmiştir. A kazı alanının -3.80 m. sinde, 10-20 cm. kalınlığında yanık izli bir katmanla, farklı derinliklerde ateş yakılmış küçük alanlar ve yatay kül izleri saptanmış (Lev.3/2), ancak yapı katı ayrımını yapabilmek için gerekli mimarlık kalıntılarına, tabanlara rastlanılmamış, ve çok uzun süre içinde oluşabilecek 4 m. kalınlıktaki bu kalın birikim içindeki yerleşmeleri, yapı katlarına ayırabilmek mümkün olamamıştır. Bu durum karşısında, A açmasında ele geçen, görece az sayıdaki çanak çömlek ve diğer küçük buluntuları, eskilik-yenilik bakımından sıralayabilmek için, Tapınak Dönemi yapılarının taban düzlemi ile, çukurdaki yangın tabakası arasındaki 1.70 m. lik üst birikimi EYD 1 evresi olarak ayırdık (-2.07 m. ile -3.77 m.ler arası). Bu yangın tabakasıyla, inilen en derin nokta olan -6.07 m. arasındaki birikimi ise EYD 2 (-3.77 m. ile -5.50 m. arası) ve EYD 3 evreleri (-5.50 m. ile -6.07 m.ler arası) olarak isimlendirdik.

EYD'nin saptandığı bu açmada gözlenen yanık izleri ve kül katmanları, çok küçük alanlarda yatay gittikten sonra kuzeye, doğuya ve batuya doğru büyük eğimlerle derinleşmektedir (Lev.3/2). EYD yerleşmelerinin çok dar bir alana yayılmış olduğu anlaşılmaktadır.

EYD'nin üç evresinin buluntuları arasında herhangi önemli bir farklılaşma, değişme gözlemlenmemiştir. Bu bakımdan, yerleşmelerin tümünün aynı kültür dönemine ait olduğunu tahmin ediyoruz.

J/5 karesinin kuzeybatı köşesinde açılan 3X3 m.lik B çukurunda da (Lev.4), herhangi bir mimari kalıntı yoktu. Yer yer rastlanan çok zayıf yanık izleri ve kül katmanları, oldukça keskin bir eğimle kuzeye doğru düşmekteydiler. -3.35 m.ye inilen bu ikinci açmada da belirli bir tabakalaşma saptanmadı, ve toplanan çanak çömlek buluntular arasında, üst yerleşmelerden karışmış parçaların çokluğu nedeniyle, bu alanın o çağlarda yerleşme dışında kaldığı ve arkeolojik buluntuların da yamaçtan kaymış malzeme olduğu kanısına varıldı.

Tapınak Dönemi (TD): Höyücek'in en zengin mimarlık buluntuları veren yerleşim evresi olan Tapınak Dönemi, H-L/5-6 plan karelerinde, doğu-batı yönünde uzanan, 45x25 m. lik bir açmada araştırılmıştır (Lev.1/2;2/1,2;4). TD'ye ait iki önemli yapı (4. ve 5. yapılar), 1990 yılında açılmağa başlanmış ve tanıtılmıştı (*Duru 1992a*,156 vd.; *Duru 1993*,147 vd.).

1991 ve 1992'de, açmanın doğu, güney ve batısındaki genişleme kazılarında, yeni yapılar, bunların uzantıları ve bazı ekleri ortaya çıkartıldı. Bu dönem yapılarının bazılarının duvarlarının (3-5. yapılar) çok sağlam olmasına karşılık, bazı yapıların duvarları (1.ve 2. yapılar) en alt kerpiç sırasına kadar yıkık durumda idi. Yapılar arasındaki bazı bağlantılar nedeniyle, bu yapıların hepsinin çağdaş olduklarını, bazen bir yapının yıkılmasından sonra yerinin boş bırakıldığını, bazen de yerine hemen yenilerinin yapıldığını, bu nedenle yapılar arasında uzun bir zaman farkı olmadığını sanıyoruz. Buna rağmen, bazı yerlerde üst üste yapılmış duvarlara ve odaların tabanları altında daha eski bir yapının duvarlarının izlerine rastlandığından, TD yapılarının kendi aralarında, eski ve yeni olarak iki evreye ayrılabilir.

Yapı malzemesi, teknik ve plan açısından, son iki yılda bu dönem mimarlığı hakkında öğrendiklerimizi aşağıda sunuyoruz:

TD yapılarında taş hiç kullanılmamış, duvarlar en alt sıradan başlayarak kerpiçten örülmüştür. Duvarların yapımında çoğu kez dikdörtgen prizması biçiminde kerpiçler kullanılmakla birlikte, bazı duvarlarda üst yüzeyi kaplumbağa sırtı *-plano-convex-* gibi olan kerpiçlerin de kullanılmış olduğunu, daha önceki kazı dönemlerinden biliyorduk (*Duru 1995, 727* vd., Lev.8/1;45/1,2). Son kazı mevsiminde, kaplumbağa sırtlı kerpiçlerin bir kısmının yuvarlak veya hafif oval tabanlı, bir kısmının da firancala ekmeği gibi, uzun oval tabanlı olduğunu ve bunların, normal kerpiçlerle aynı duvarda kullanıldığını saptadık (Lev.11/1'de, en üstteki iki kerpiç sırası). Çok bozulmuş durumdaki 1 ve 2 numaralı yapılar, günümüze kadar gelebilen en alt kerpiç dizisinin sıvası ile izlenebildi; ama bunların da, duvarları ayakta kalmış yapıların malzemesi ve yöntemleriyle yapıldığında kuşku yoktur. Duvarların iç yüzleri ve odaların tabanları genellikle sıvalıdır. Yapım tekniği açısından, önceki yıllardan bilinen, ağaç dikmelerin, duvarların iç veya dış yüzlerinde, olasılıkla çatıya destek vermek amacıyla kullanılmış olduğuna ilişkin kanıtlar, son yıllarda daha da artmıştır (Lev.4;5) ³.

TD'nin eski evresinin 1. ve 2. yapılarının planları tam olarak anlaşılammakta, hatta, planda görüleceği gibi, bu yapıların duvarları, olası mekânları çepeçevre kapatıp kapatmadığı bile anlaşılammadan kesilmektedir (Lev.4). 1. yapıya, güney duvara açılan 1.20 m. genişliğinde bir kapıdan girilmektedir (Lev.4;6/2). Kapının doğu kenarının dış tarafı kalınlaştırılarak

³ Kazımızı ziyaret eden P.Ian Kuniholm ve arkadaşlarına, 1. evin güney bitişiğindeki bu ağaç dikmelerin bazı parçaları, dendrokronolojik ölçümler yapılmak üzere verilmiştir.

bir girinti, bir niş elde edilmiştir (Lev.4;5). Kuzey ve doğu duvarlara ait izlerin saptanamadığı yapının tabanı üzerinde az sayıda çanak çömlek, buna karşılık çok sayıda kilden yapılmış çığ veya pişirilmiş, iki ucu sivri sapan tanesi (Lev.57/1) ve iri taş baltalar bulunmuştur (Lev.57/3). Kuzey duvarının olması beklenen yerde ve kapının ekseninde, eşik düzleminde 60 cm. kadar yukarıda olmak üzere, kenarları 95X75 cm. olan, dikdörtgen planlı bir fırın yer almaktadır (Lev.4;5;6/1;9/1). Kenarları kilden yapılan ve çökmüş durumdaki düz tavanı dışında, çok sağlam durumda günümüze kadar gelen fırının yüksekliği 65 cm. dir ve ağzı önüne, kenarları hafifçe yükseltilen bir yalak yapılmıştır. Fırının ön cephesinin kenarları, iki yanda dışa taşırılmış ve bu çıkıntular özenle sıvanmıştır. Fırın ve yalak tabanlarının altı çakıl taşı döşelidir ⁴. Fırının yapı ile ilişkisi tam olarak belli değildir ve bu nedenle, gerçekten bu yapıya ait olup olmadığı konusunda kesin konuşamıyoruz. Eğer evin içinde ise, fırın ile evin tabanı arasındaki büyük bir yükseklik farkı olacaktır. Bu durum, oda tabanına bir basamak konularak çözümlenmiş olabilirdi. Bir başka olasılık, fırının evin yıkılmasından sonra, açık bir alanda yapılmış olmasıdır. Evin duvarlarının çok bozuk durumda olmasına karşın fırının çok sağlam kalması, bu ikinci olasılığı kuvvetlendirmektedir. Fırının bitişiğinde kilden bir kutu vardır (Lev.9/1). Kutu, Höyücek'te daha önceki kazı dönemlerinden bilindiği şekilde (a.y., Lev.7/2), bazı kenarları 3-4 cm. kalınlığında massif kil levhalardan (Lev.11/3), bazı kenarları ise, ortasına yuvarlak kesitli kamışlardan bir perde konulduktan sonra, iki tarafı kille sıvanmış levhalardan yapılmıştır (Lev.11/2). Fırın yalağının sol kenarında büyük bir ezgi taşı duruyordu ve bu taşın altında yığınlar halinde yanmış buğday taneleri vardı.

1990 yılında açılan 2 numaralı yapı (a.y., 727 vd., Lev.2;4/1;7/1), 1. yapı ile büyük benzerlikler göstermektedir. Burada da duvarlar en alt kerpiç sırasına kadar yıkıktır ve duvarlar sıvalarından izlenebilmiştir. Duvarlar kuzeyde kaybolmuş ve evin kuzey duvarlardan hiçbir iz kalmamıştır (Lev.1/2;4).

Yukarıda betimlenen TD'nin erken evresinin mimarlık kalıntularına benzer nitelikte, kerpiçten bazı duvar izlerine, 1990 yılı kazılarında 4.ve 5.yapıların tabanında da rastlanmıştır (a.y., 728 vd.). Biz çok sağlam durumdaki 4.ve 5. yapıları bozmak istemediğimizden, sözünü ettiğimiz duvarların

⁴ Başlangıçta sağlam durumda çıkartılan fırının kenarları, birkaç gün sonra kuruyunca, çatlayıp yıkılmağa başlamış, tümüyle bir yere taşmanın olanaksızlığı nedeniyle, kazı sonunda fırının etrafı kuru taş duvarla çevrilip, içi toprakla doldurularak, korumaya alınmağa çalışılmıştır.

ait oldukları yapıların plan özelliklerini öğrenememiştik. Son iki yıl içinde, doğa koşulları sonucu tümüyle bozulan 4. yapı içindeki taşınmaz eşyaların yıkıntuların altında yaptığımız araştırmalarda, yukarıda söz konusu edilen TD'nin ilk evresinin yapılarına ait duvar izleri daha belirgin şekilde ortaya çıktı. Ancak bunlar çok zayıf olduklarından tümüyle izlenememiş ve ait oldukları yapıların planları çıkartılamamıştır.

Son kazı mevsiminde açmanın batı ucu yakınlarında, 3. yapının işliğinin tabanından 50 cm. daha aşağıda, bazı duvarların sıva izleri, ateş yakma yerleri, tabanlar, kutu ve silo kalıntıları bulunmuştur (Lev.4). Bu kalıntılar da TD'nin eski evresine ait olmalıdır.

TD'nin son dönemlerinde yaşamış olan 3., 4. ve 5. yapılar çok iyi durumda günümüze kadar gelmiştir. Bunlardan 4 ve 5 numaralı yapılar, 1990'da kazılmıştı (a.y. 727 vdd., Lev.4-6;7/1). Son iki yılda bu yapılar hakkındaki bilgilerimiz bir hayli arttı. 1990 kazı döneminde açtığımız ve Tapınak olarak nitelendirdiğimiz, küçük merdivenli mekânın batısında yapılan genişleme kazılarında ortaya çıkan mimarlık kalıntıları, durumun önceden düşünülenenden biraz farklı olduğunu göstermiştir. Planda 4. yapı olarak işaretlenen küçük merdivenli yapının, 3. ve 5. yapılar arasındaki dar bir alana sıkıştırılmış bağımsız bir bina olduğu, fakat 3. yapı ile de bir bağlantısının olduğu anlaşıldı. (Lev.4;7/1). Son iki kazı döneminde, 4. ve 5. yapıların içinde çalışılmamış ve yapıların genel planı ve içlerindeki taşınmaz eşyalar hakkında, eskiden söylediklerimize ekleyecek herhangi yeni bir bulgu ele geçmemiştir. Ancak önceleri 4. yapıya girişin nasıl olduğu bilinmezken, şimdi buraya sadece batı bitişiğindeki 3. yapıdan girilebileceği saptandı. 4. yapının kuzey yarısı, merdivenli platform ve onun yanında yer alan, önünde dar bir girişi olan küçük bir hücre ile dolmuş durumdadır. Bu taşınmaz eşyalara kil platformlar, duvar diplerine yerleştirilmiş kutu ve diğer buluntuları da katarsak, hücre içinde dolaşmak için yer kalmamış gibidir (a.y., Lev.10/1,2). Yapının güney yarısında da büyük silolar ve kutular vardır (Lev.4;5; a.y., Lev.5/1). 4. yapının bu iki bölümü arasında geçiş bulunmadığından, güneydeki mekâna girmek ve o kesimdeki depolama gereçlerinden yararlanmak için, güney duvarda ikinci bir kapının olması gerekmektedir. Güney duvar tabana kadar yıkılmış olduğundan, biz bu kapının yerini saptayamadık.

Kazı alanının batı kenarı yakınlarındaki, günümüze kadar oldukça sağlam durumda gelen, 3 numaralı yapının doğu ve güney duvarları, bu dönem için alışıl gelen, kalın ve massif kerpiçten yapılmış duvarlardan oldukça

farklı bir karakterdedir (Lev.4;5;7/1). Yapının duvarları bir köşeden diğere aynı kalınlıkta örülmemiş, iç yüzlerine fazla derin olmayan nişler veya girintiler yapılmıştır. 4. yapı ile ortak olan doğu duvarın, oda içine bakan yüzünde bu durum çok iyi görülmektedir. Bu duvarın bazı kesimleri, bir duvardan çok, 10-15 cm. kalınlıkta bir paravana niteliğindedir. Evin batı ve kuzey duvarların iç yüzleri kısmen izlenebilmiş, ancak duvarların dış yüzlerini bulmak mümkün olmadığından bu duvarların durumu tam olarak anlaşılamamıştır.

3. yapıya giriş güneydendir. Kapının eşiğine bir ağaç hatıl konulmuş ve kapının iki kenarı, içten bazı eklerle kalınlaştırılmıştır (Lev.4;7/1). Plandaki görünüm, kapı kanatlarının iki yanda, sürgülü bir kapı sistemi gibi, duvarların içine girdiğini akla getirmektedir. Ancak durumun böyle olamayacağı, girintiler içinde *in-situ* ele geçen tüm kap ve taş keskilere anlaşılmaktadır. Odanın doğu duvarının kuzey köşesi yakınlarındaki bir ara kapı ile, doğudaki 4. yapıya geçilmektedir. Yapının kuzey ve batı duvarlarında da kapı aralıkları var gibidir. Kuzeydeki dar kapı aralığının solundaki duvarın iç yüzüne küçük bir girinti yapılarak, küçük kutu veya çekmece yeri elde edilmiştir. Aynı şekilde girintiler, 2. evin güney ve batı duvarlarında da vardır.

3. yapının içinde, ana kapının aksında, taban ölçüsü 2.90X1.50 m. olan dikdörtgen planlı, büyük bir fırın yer almıştır (Lev.7/1;9/2). Çok iyi korunmuş durumda günümüze kadar gelen fırının ateş yanan kısmının önünde, kenarları yükseltilmiş bir yalak vardır. Fırının 47 cm. yüksekliğindeki kalın duvarları düz olarak kesilmekte ve ateş yanan alanın üzeri, büyük olasılıkla, düz bir çatıyla kapanmaktadır. Fırına dıştan bitleştirilmiş olan üç ağaç dikme, herhalde tavana kadar yükseliyordu (Lev.5).

3. yapının doğu duvarının iç tarafında kil kenarlı birkaç kutu, 4. yapıya geçit veren kapının yakınlarında dördü sağlam durumda olmak üzere, *in-situ* beş tane iri mermer çanak (Lev.7/2) ile, taban üzerinde ve fırının içinde, sıradan kaplardan farklı biçimde, bazı kaplar bulundu (Lev.23/2,3;24/1,2). İçleri tahılla dolu olan birkaç kutu ile hafif yükseltilmiş bir ateş yakma yeri de, 3. evin güney duvarının dışındaki boş alana yapılmıştır (Lev.4;5;10/1).

H/5-6 karelerinin birleştiği kesimlerde yapılan çalışmalarda, 3 numaralı yapının tabanı ile aynı düzlemlerde, üç kısa ve bağımsız duvar ile, *in-situ* el değirmenleri, havanlar, ezgi taşları ve ateş yalakları ele geçti (Lev.4;5;8/1,2). Kısa duvarlar tabandan 40-45 cm. yükseklikte kesilmiş ve üzerleri sıvanmıştı. Tavana kadar yükselmediği kesin olan bu duvarların ne amaçla yapıldığı ko-

nusunda kesin bir şey söyleyebilmek zordur. Biz buranın, 3. yapıya bağlı bir işlik olduğunu tahmin ediyoruz. İşliğin uzun süre kullanıldığı ve bu nedenle, tabanların birkaç kez yükseltildiği saptanmıştır. Tabanın bazı yerleri çok kalın, kerpiç benzeri plakalarla (Lev.8/1), bazı yerleri de, çekiçle ancak kırılacak kadar sert, kireçli bir tabaka ile kaplanmıştır (Lev.56/1). İşlik'te hemen her yer kil levhalarından yapılmış kutularla doludur (Lev.10/2). Taban üzerinde, pişmiş topraktan dört ayaklı bir masa (Lev.54;56/1,2;Duru 1994 a,Lev.11/2,3), bazıları iç-içe konulmuş mermer çanaklar (Lev.36/2;37/12; 39/1,2), pişmiş topraktan bir askos (Lev.21;23/4) ve mermerden yapılmış hayvan başlı iki kepçe bulunmuştur (Lev.53/1,2;55/2,3).

İşlik alanının üzerinin kapalı olup olmadığı anlaşılamadı. Bu kadar geniş bir alanın çatısını taşımak için, tavana kadar yükselen kalın duvarlara veya sağlam ağaç direklere gereksinim olmalıdır. Bunlar bulunmamıştır. İşliğin üzerinin açık olması halinde, buranın mevsimlik olarak yapılması gerekecektir. Ancak yukarıda sayılan bütün taşınabilir ve taşınmaz eşyaların her yıl yenilenmesi bize pek mantıklı görülmediği gibi, bu eşyaların sürekli olarak açık alanda, yağmur ve kar altında durması da pek olası değildir.

3. yapı ile, sadece bu yapıdan geçilebilen 4 numaralı küçük oda, beraberce kullanılan bir kompleks olmalıdır. Kanımızca söz konusu iki yapı sıradan konut olarak değil, dinsel gereksinimler için yapılmışlardı ve biz bu kompleksi bir "Tapınak" olarak tanımlamak istiyoruz. 4. yapı içinde görülen mimari uygulamalar, örneğin "Kutsal Merdiven" ve "Kutsal Hücre" gibi taşınmazlar ile oda içinde ele geçen, değişik nitelikli bazı eşyalar, bu mekânın kuzey kısmının büyük olasılıkla, "En Kutsal Yer", bir "Adyton", güney kısmının da depo olduğunu göstermelidir. 3. yapı ve onun işlik bölümü, tapınağın diğer işleri için rahiplerin kullandıkları kısım olmalıydı.

1990 kazı mevsiminde kazılan 5. ev (a.y., 727 vd., Lev.4/1, 2), 1. yapı henüz ayakta iken yapılmış olmalıdır. Evin kapısı önceleri herhalde kuzey duvara açılmıştı. 1. ev yıkılmasından sonra, bu arsaya yeni bir ev yapılmamış ve 5. evin ilk kapısı örülmüş ve kapı doğu duvara alınmıştı. İki odalı olan bu yapının işlevini gösterecek kalıntılar ele geçmemiş olmakla birlikte, biz bu yapının da tapınak kompleksinin bir parçası, belki tapınak görevlilerinin barındıkları bir konut olarak kullanıldığını düşünüyoruz.

Son iki çalışma mevsiminde, 5. yapının güney ve kuzey duvarlarına bitişik olarak yapılmış bazı duvarlar ortaya çıkarıldı. Resim ve planlarda görüleceği gibi (Lev.2/1;4;5), 5. yapının güney duvarına, dıştan dik açıyla bazı du-

varlar birleşmektedir. Bu kısa duvarların temel kod'ları, oldukça dik bir eğimle, güneye doğru düşmektedir. Duvarlardan biri, küçük bir oda oluşturacak şekilde, dik açılı köşe yaparak dönmektedir. Bu kesimde önceleri bazı odacıkların bulunduğu, bir süre sonra bunların güneye doğru, o zamanki yamaçtan kayıp yıkıldıkları anlaşılmaktadır. Yapıların yıkılmasından sonra, bunların yıkıntısının üzerine taş temelli bir duvar inşa edilmiştir (Lev.2/1;4). Höyücek'in taş temelli tek duvarı olan bu kalıntılar, 5. evin de güney yamaçtan kaymasını önlemek amacıyla yapılmış bir destek -istinat- duvarı olabilir.

5. yapının kuzey duvarına dıştan yapılandırılmış kalın kerpiç duvarın da, benzer bir amaçla, yapının kuzey duvarının dışı açılarak yıkılmasını önlemek için yapıldığı düşünülebilir.

TD'de höyüğün çok küçük olduğu ve güney ve kuzey yamaçların, yukarıda sözüedilen yapıların hemen dışında başladığı anlaşılmaktadır. B çukurunda ve 1989 yılı kazılarında, J/7-8 karelerinde hiçbir yapı izinin bulunmaması ve doğu-batu yönündeki açma duvarında kül izlerinin güneye doğru sert bir eğimle inmesi de (Duru 1992, Lev.4/1;6/2), bu varsayımı desteklemektedir.

Kazılar sonrasında, doğal sebeplerle yıkılan, bozulan kilden kutu ve silolar, bu eşyaların nasıl yapıldıkları hakkında yeni gözlemlere olanak sağlamış ve bunların, "Önceden hazırlanan ve pişirilen kil levhaların köşelerine açılan deliklerden geçen iperle birbirine bağlandığı" varsayımımız kesinlik kazanmıştır (Lev.11/3; Duru 1995, 729).

Kutsal Alanlar Dönemi (KAD): Höyüğün tepe kesiminde, tarla yüzeyinin hemen altındaki en geç yerleşim evresine ait kalıntıların, çok az ve bozuk durumda olduğunu 1990 yılından biliyorduk. Belirli alanlarda toplu halde özgün eser gruplarının bulunması nedeniyle, 'Kutsal Alanlar Dönemi' olarak isimlendirdiğimiz bu yerleşim evresinin, 1991 kazılarında bulunan tek mimari kalıntısı, çukurun doğusunda, L/5 karesindeki, kuzey-güney yönünde gelişen küçük duvar parçasıdır (Lev.12/1). Daha önceki yıllarda kazı alanının orta ve batı kesimlerinde ele geçen duvarlara (a.y., Lev.2;3/1,2) paralel olan bu duvar, daha öncekiler gibi, çok düzenli kesilen ve geçirdiği yangın sebebiyle tuğlalaşan kerpiçlerle örülmüştür. Bu duvarın batı ve doğusundaki sıvalı taban parçaları üzerinde, bazıları *in-situ* durumda olan pişmiş topraktan yedi idol bulundu. Bu taban, 1990 yılında kazılan 2. Kutsal Alan'ın (a.y., Lev.3/2) doğuya doğru olan uzantısıdır.

1991 yılında K/7 karesinin kuzey kesitinde, kazılar sırasında seçilemeyen, ancak toprak iyice kuruduktan sonra, uygun bir ışıktta görülebilen, kerpiçten bir duvar da, KAD'a ait olabilir (Lev.12/1,2). Yangın geçirmemesi nedeniyle kerpiçleri çığ kalan ve topraktan ayırt edilemeyen, yaklaşık 4 m. uzunluktaki bu duvarın en alt kerpiç sırası, 1.10 m. derinliktedir. Doğu-batı yönünde uzanan ve KAD'nin diğer duvarlarıyla ilişkisi saptanamayan bu duvarın, diğer yüzü kazı alanının dışında kaldığından, nasıl geliştiği öğrenilemedi.

KAD'a ait olan bazı sıvalı taban parçaları da, I-J/5-6 karelerinin birleştiği yerde ve yüzeyden 0.50-0.60 m. derinliklerde bulunmuştur (Lev.12/1). TD'nin 3 ve 4 numaralı kutsal yapılarının 0.40-0.50 m. kalınlığındaki yıkıntı molozu üzerinde ve yaklaşık 4-5 m² genişliğindeki bu tabanlar, birkaç kez yenilenmiş ve yükseltilmişti (Lev.13/1,2). Etrafında hiçbir yapı veya duvar izine rastlanmayan tabanların üzerinde, *in-situ* durumda çok sayıda Ana Tanrıça figürini ve bazı figürin parçaları bulunmuş (bk.s. 18 vdd.) ve buranın da bir kutsal alan olduğu kabul edilerek, "3. Kutsal Alan" olarak isimlendirilmiştir (Lev.12/1).

1992 kazılarında, 1.Kutsal Alan'ın tabanındaki yangın sonucu sertleşen toprak levhalardan oluşan blokaj (Lev.12/1; a.y., 726 vd., Lev.3/2) kaldırıldığında, levhaların altında da bazı figürin ve idoller bulundu. İlginç bir husus, kerpiç levhaların altında ele geçen kırık bir figürinin diğer parçasının, 1990 da aynı yerde, ancak levhaların üzerindeki yıkıntı içinde ele geçmiş olmasıdır (Lev. 45/3; 51/5). Yani, bir figürinin yarısı levhaların altında, diğer yarısı üzerinde kalmıştır. Bu durum, söz konusu blokajın işlevini, başka bir söyleyişle, kil levhaların gerçekten 1. Kutsal Alan'ın tabanı olmasını şüpheli kılmakta, levhaların başka bir amaçla döşenmiş olduğunu veya başka ihtimalleri gündeme getirmektedir.

Batı Yamaç Açması: 1992 yılında, höyüğün batı eteklerindeki E-F/6 karelerinde, 5X10 m. lik bir alanda, yeni bir açmada çalışmaya başlandı (Lev.1/1;2/2). Amacımız bu kesimde yüzeye kadar çıkan yanık kerpiç parçalarının ait olduğu yapıları ortaya çıkartmaktı. Açmada, kazıya başladığımız ilk günde, yüzeyin hemen altında, geniş alanlarda kerpiç parçalarına rastladık (Lev.14/1). Kerpiç yığınlarının üst yüzeyi batıya doğru büyük bir eğimle derinleşiyor ve tarla düzeyinden 2.60 m. derinliğe kadar iniyordu. Bu kerpiç birikiminin ne şekilde oluştuğunu anlayabilmek için, yığıntıyı doğu-batı yönünde, enine kestik (Lev.14/2). Ancak çalışmalar sonunda, yığının merke-

zinde de hiçbir duvar izine rastlanılmadı. Yanık kerpiçler, gelişigüzel atılmış gibiydi. Gerek şevli yığının ön tarafında, gerekse höyüğün merkezine bakan iç tarafındaki toprakta, Höyücek'ten tanıdığımız çanak çömlek türlerinden tümüyle farklı, içinde boya bezekliler de olan parçalar ele geçti. Çukurda, keramik dışında, *in-situ* hiçbir arkeolojik bulgu olmadığı gibi, herhangi bir tabakalaşma izi de yoktu. Bu kesimde hiçbir zaman yerleşilmediği, ancak açıklanması çok güç şekilde, değişik nitelikli çanak çömlek ve yanık kerpiç içeren bir toprağın yığılmış olduğu gibi bir görünüm vardı. Olayı aydınlatmak için çukurda -8 m.ye kadar inilmesine rağmen, durum değişmedi. Bu derinliklerde çanak-çömleğe de rastlanılmaması üzerine, büyük olasılıkla Ana Toprağa varıldığına karar verilerek, çalışmalar bitirildi.

Batu etekteki kerpiç yığıntısı, bu malzemenin bir hayli zaman önce, buraya bir başka yerden getirilerek, höyüğün o zamanki yamacına döküldüğünü göstermekte idi. Ancak bu olay ne zaman olmuştu. Hiçbir mimari kanıt bulunmadığı için, bunun cevabını verecek durumda değildik. Çalışmalarımız sırasında, kazıyı ziyaret eden çok yaşlı bir köylü, çocukluğu sırasında höyük üzerinde kiremit-tuğla ocaklarının bulunduğunu söyledi. Bu ifade, çukurdaki yanık kerpiç yığınının, sözü edilen ocakların iskarta mallarının buraya atılmasıyla oluştuğunu akla getiriyordu. Durumun bir başka türlü açıklaması mantık dışı olacaktır. Batı çukurunda ve höyüğün başka yerlerinde görülen yanık tuğla yığınlarının, yüz yıl kadar önce, Höyücek üzerinde kurulu olan bu ocakların bozuk malları olduğunu tahmin ediyoruz.

Ancak olayın arkeolojik açıdan önemli bir yanı vardı. Batı çukurunda bulunan çanak çömleğin, hemen hemen tümüne yakın bir bölümü, şimdiye kadar ne kazılar öncesinde Höyücek Höyüğü'nde yapılmış yüzey toplamalarında, ne de çok geniş bir alandaki sistemli kazılar sırasında ele geçmemişti. "Mimari ile herhangi bir bağı olmayan, büyük kısmı boya bezekli olan, çok değişik türdeki bu çanak çömlek, hangi sebeplerle burada bulunuyordu?" sorusu, bizi çok uzun süre meşgul etti. Önceleri bu malzemenin, höyüğün bizim kazmadığımız bir başka yerindeki yerleşmelerle ilgili olacağını düşünmüştük. Daha sonra bu durumu, Höyücek üzerindeki tuğla ocakları ile açıklamanın daha doğru olacağına karar verdik. Kanımızca bugünkü oluşumun izahı şöyle olmalıdır: Geçen yüzyılın sonlarında, höyüğün tepe kesimine kurulan ve yukarıda sözedilen tuğla-kiremit ocakları, üretimleri için gerekli olan toprağı, önceleri üzerinde buldukları tepeden, Höyücek'ten temin etmiş, ancak daha sonraları, toprağı bir başka yerden taşımışlardır.

Bizim batı yamaç çukurumuzun olduğu yer, büyük olasılıkla, tuğla yapılmak için dışarıdan getirilen toprağın içindeki yabancı maddelerin ayıklanması için elendiği, bu arada Höyücek'e yabancı çanak çömlek kırıkları ile bozuk çıkan tuğlaların atıldığı yerlerden biri idi.

Yamaçlara bozuk malların atılması işleminin sadece höyüğün batı kesimi için söz konusu olduğunu sanmıyoruz. Höyücek'te ilk yıl kazdığımız J/7-8 plan karelerindeki karışık birikim de, çok büyük olasılıkla bu atık molozlarla oluşmuştu (*Duru 1992*, 553 vdd.). Bu kesimden de tuğla üreticileri tuğla toprağı aldıklarından, bazı çukurlar ortaya çıkmış ve sonradan bu çukurlar da atık moloz ile doldurulmuştu. Biz büyük olasılıkla bu nedenlerle, söz konusu alanda hiçbir mimarlık izine rastlamamış, değişik çağlara ait arkeolojik malzeme bulmuştuk (a.y. 555 vdd.). 1989 yılı çalışmaları sırasında ele geçen bol miktarda dal ve ağaç parçası da, herhalde tuğla ocağının fırınlarını yakmak için çevreden getirilmiş ağaçların gereksiz ince dal parçaları idi (a.y.,554 vd.). Höyüğün bir yerine biriktirilen atıklar çoğalıp yükselince, başka kesimler atım yeri olarak seçiliyor ve orada biriktirme işi başlıyor gibi görünmektedir.

Bu açıklama bir varsayımdır, ama bunun dışında bir olasılık kanımızca pek mümkün değildir. Höyüğümüzde tarihöncesi çağlarda oturmuş insanların, bu alanlarda bulunan bir grup çanak çömleği hiçbir dönemde üretmediklerini, hemen hemen kesin şekilde biliyoruz. O halde bütün arkeolojik malzeme, yüz yıl kadar önce kurulan ve uzun süre burada çalışan atelyelerin çevreden taşıdıkları toprakla birlikte getirilmiştir. Herhalde tuğla üretimi için toprak alınan yerler arasında höyük(-ler) veya prehistorik yerleşmeler de vardı. Bugün bu toprağın getirildiği yerleri bilmemize elbette olanak yoktur ama, bu toprak alma yerlerini çok uzaklarda aramamak lâzımdır. Bu arada, Höyücek'in 2 km. kadar kuzeyinde yer alan Tepecik Höyüğü'nün eteklerinde, bugün halâ bir tuğla-kiremit işletmesinin çalışmakta olduğunu belirtmek isteriz. Yukarıda saydığımız sebeplerle, Höyücek'in batı açmasında bulunmuş olan tüm arkeolojik bulguların, Höyücek'le ilgisiz olduğu konusunda bizde kesine yakın bir kanı oluşmuş bulunmaktadır.

Höyüğün bugün doğal gibi görünen biçimine yapılan karışmalara (müdahale) ve bu kesimlerde ele geçen arkeolojik malzemenin Höyücek'e yabancı olduğuna inanmamıza rağmen, bu açmanın çanak çömleği elbette çok ilginç ve önemlidir. İlerde bağımsız şekilde yayınlanacak olan "Höyücek Çömlekçiliği" raporunda konu ayrıntıları ile ele alınıp değerlendirilecektir.

Çömlekçilik

1992 yılında açılan A çukurunda varlığı saptanan EYD'nin buluntuları, herhangi bir mimari tabakalaşmaya bağlı değildir ve 4 m. kalınlığındaki bu birikim içindeki arkeolojik bulgular, yukarıda söylendiği gibi, en alttaki 0.60m., diğer ikisi 1.70 m. kalınlıklarında olmak üzere, üç basamağa ayrılmış ve EYD'in içerdiği çanak çömlek de, bu ayırımı uygun olarak toplanmıştır. Genelde EYD'nin en alttaki 3. basamağı ile 2. ve 1. basamakların keramiği arasında fazla bir fark yoktur. Parçalarda hamur rengi çoğunlukla grinin tonlarındadır; kahverengi hamurlular görece daha azdır. Kapların hemen hepsi iyi açıklanmıştır. Tüm kap bulunmamış olmakla birlikte, egemen kap biçimi tabaklar, belli-belirsiz S profilli çanaklar ve genişçe küresel karınlı çömleklerdir (Lev.15). Parçaların büyük çoğunluğunda omuzlarda veya ağıza yakın bir yerde, dikine (bazen de eğik) yerleştirilmiş silindirik, ip delikli tutamaklar vardır (Lev.15/3). Silindirik tutamakların iki ucu, çoğu kez düz ve keskin şekilde kesilmiştir. Birkaç kap, parmak delik tutamaklıdır (Lev.15/1). Çömleklerde dipler ya hafif düzleştirilmekle yetinilmiş, ya da kalın disk şeklinde yapılmıştır. Hiçbir parça üzerinde bezeme yoktur.

Tapınak Dönemine ait tüm veya tümlenmiş kaplarının sayısı bir hayli fazladır. Tabaklar, düz veya hafif S profilli kâseler, çanaklar, yatay ip delik tutamaklı küçük çanaklar, parmak tutamaklı orta boy çanaklar, dikine ip delikli, silindirik tutamaklı çömlekler (Lev.16;17;22) en çok rastlanan kap biçimleridir.

Kendinden önceki ve sonraki dönemlerinden göreceli olarak daha özenli üretilen TD malları arasında, biçim açısından çok değişik olan bazı kaplar vardır ve bunlardan birkaçını daha önce yayınlamıştık (Duru 1995, 732, Lev.16,19). Bu tür kaplardan 'böbrek biçimli' olarak isimlendirdiklerimizin sayıları artmıştır (Lev. 18/3;23/2,3). Genel görünümü ile bu kaplara benzeyen bir başka kap, 3. evin büyük odasının fırını içinde bulunmuştur (Lev.20/2; 23/1). Aynı ev içinde ele geçen diğer iki kap, bu evrenin parmak tutamaklı orta boy çömleklerinden, dudakların içe dönerek, taşmayı önleyecek şekilde (*antisplash mouth*) yapılmasıyla ayrılmaktadır (Lev.18/1,2;24/1,2). Bu türden çömleklerin ağızlarını kapatmak için yapıldığını tahmin ettiğimiz, disk biçimli kapaklara ait parçalar da bulunmuştur (Lev.19/10-12;25/4-6). Tapınak'ın işliğinin tabanına yerleştirilmiş şekilde ele geçen kuş veya ördek biçimli bir *askos* da, değişik kaplar grubu içine alınabilir (Lev.21;23/4).

Bu dönemin bir başka özgün parçası, sepet kulplu ve ağzı dışında dikine delikli tutamağı olan bir çanağa aittir (Lev.20/3;23/5).

Bu dönem mutfak kapları arasında çok sayıda irice çömlek ile, kaba yapılmış, kalın kenarlı bir de huni vardır (Lev.24/3).

Genellikle bezemesiz olan TD kaplarında, ilginç bazı süsleme uygulamaları vardır. Bunlardan birinde, tutamak üzerine kabartma ekler yapılarak, boğa başı tasviri elde edilmiştir (Lev.19/1;25/2). Tutamaklara kabartma eklerle insan betimi (?) yapmak bir başka uygulamadır (Lev.19/2;25/3). Çok iri bir çömleğin ağzı dışında da, büyük olasılıkla bir boğa başı cepheden gösterilmiştir (Lev.20/1;25/1). Tutamakları hayvan başı şeklinde süslemek (Lev. 19/3-6), çömlek kapaklarının üzerine çizi bezek yapmak (Lev.19/11,12;25/5,6) ve yüksekçe halka diplerin kenarlarına delikler açmak (Lev.19/8,9), bu evrenin diğer özgün süslemeleridir.

Kutsal Alanlar Dönemi'nin özgün çanak çömleği, bilinen özellikleri ile (*Duru 1995*, 731 vd.), son iki yılda da pek çok örnek vermiştir. Hamur rengi çoğunlukla kahverenginin tonlarında olan, iyi pişirilen ve açılanan, fakat genelde çok kaliteli olmayan bu evre çanak çömleğinin basit kâse ve çanakları (Lev.27;29/1-3;30/2) ile, 'Höyücek malı' çanak ve tabaklardan, pek çok tüm ve parça bulundu (Lev.26;29/4)⁵. Bu evrenin yeni kap biçimlerinden bir diğeri de, geniş ağızlı derin çanak formudur (Lev.28/1;30/1).

KAD çanak çömleği çoğunlukla bezemesiz olmakla birlikte, üzeri çizi (Lev.28/4;29/6) veya çentik bezeli birkaç parça da vardır (Lev.28/5;30/3-5). Bazı kapların ağızlarının dış tarafında, tutamakla birleştirilmiş kabartma süsleme görülmektedir (Lev.28/2,3;29/5).

Son kazı mevsiminde Batı Yamaç Açmasında bulunan ve Höyücek yerleşmeleri ile ilgisi olamayacağını tahmin ettiğimiz çanak çömlek grubu hakkında, bu raporumuzda sadece çok kısa tanıtıcı bilgiler vereceğiz. Söz konusu çanak çömlek, kendi arasında homojen olmayan bir topluluk halindedir. Mimariye bağlı olmadığı ve bir yerden buraya taşınmış, karışık malzeme niteliğinde olmaları nedeniyle, farklı özellikteki mal gruplarının aralarındaki eskilik yenilik durumlarını bilmiyoruz. Mallar arasında sadece çok küçük bir grup Höyücek'in tabakası belli çanak çömleğiyle paralellik göstermektedir. Parçaların büyük çoğunluğu, diğer dönemlerin çanak çömleğinden tama-

⁵ Ağzının bir veya iki tarafında kabartmalı çanaklar, ilk kez Höyücek'te yoğun şekilde görüldüğünden, bunlara "Höyücek malları" adı verilmiştir (bk. *Duru 1992*,555 vd.).

miyle farklıdır. Bunların ortak özellikleri kalın kenarlı ve göreceli olarak kaba olmalarıdır. Çoğunun üzerinde astar yoktur ve açılama yapılmamıştır. Sadece boya bezekli olanların bazılarında kabın dışı kırmızı boya ile astarlanmış ve onun üzerine kirli beyaz veya bej boya ile bezeme yapılmıştır. Az sayıda parçanın ise astarı bej, bezemesi kırmızı boyalıdır.

Batu çukuru mallarında biçim açısından çoğunlukta olanlar, yayvan tabaklar ve derin çanaklardır (Lev.31/1-3;32/1-3). Çömlek ve boyunlu testiler göreceli olarak daha azdır (Lev.31/4,5;33). Kulp parçasına rastlanılmamıştır. Bazı çömlek parçalarında dolu ve parmak tutamaklarla, birkaç çanağın iç yüzlerine yerleştirilmiş dolu tutamaklar (Lev.31/1,2) ve az sayıda karın parçası üzerinde değişik biçimde parmak delikli tutamaklar görülmektedir (Lev.31/6;34/1).

Bezeglere gelince; kırmızı astar üzerine kirli beyaz boya ile yapılan bezeme, büyük çoğunlukla kalın bandlar halindedir. Yayvan tabakların her iki yüzünde, derin çömleklerin ise sadece dış yüzlerinde, ağızdan sarkan bandlar -girland- (Lev.32/1,3;33/1,2,4;34/2,4), ters yerleştirilmiş girland'lar en çok görülen bezek öğeleridir (Lev.32/2;34/5). Boyalı parçalardan bazılarının üzerinde, değişik şekillerde eğik, spiral ve dairesel band bezekler kullanılmıştır (Lev.32/2 iç;33/3;34/4 iç;35/1,3-7).

Mermer Eserler

Höyücek TD buluntuları arasında mermerden yapılmış bir hayli eser vardır ve bunların çoğunluğunu çanaklar oluşturmaktadır. 1990'da 4 ve 5. evler içinde bulduğumuz mermer çanaklardan sonra (*Duru 1995*, Lev.20;21), son iki yılda, 3. ev ve batısındaki işlik bölümünde de yeni mermer kaplar bulduk. Bunlardan beş tanesi 3. yapı ile 4. yapılar arasındaki kapı civarında *in-situ* durumdaydı ve kaplar geçirdikleri yangın sonunda bozulmuş, hatta birkaçı kireç haline gelmişti (Lev.7/2). Bunların ancak dört tanesi kurtarılabildi ⁶. Böylece 3-5. yapılar içinde ele geçen mermer kapların sayısı 10'u buldu. 3. yapının işliğinde bulunan üç çanak ise, yangın görmediği için, çok iyi durumdaydılar. Mermer çanaklardan, 3. yapının tabanı üzerinde bulunanları, resim ve çizimlerinden görüleceği gibi, basit, 'S' profildirler (Lev.36/4;38;39/4; 40/1-3) ve tutamaksız (Lev. 36/3;39/4;40/1), si-

⁶ Mermer kaplardan üçü, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle, İstanbul'a getirilmiş ve Anabilim Dalımız Restorasyon Laboratuvarında, Restoratör Dr.Sait Başaran tarafından başarıyla onarılmıştır.

lindir tutamaklı (Lev.38/1;40/2) veya hayvan başı tutamaklı olarak yapılmışlardır (Lev.38/2;40/3). Ancak bu tutamaklarla mermer çanakları kaldırmak olanaksız olduğundan, bunların işlevsel olmayan tutamaklar olarak düşünüldüklerinde kuşku yoktur. Çanakların dipleri bezen düzdür; bazen de üç veya dört küçük ayak üzerinde durmaktadır. İşlik tabanında ve bir arada bulunan üç küçük mermer çanak da 'S' profillidir (Lev.36/2;37/1,2;39/1-3). Bunlardan ikisi tutamaklı ve dört küçük ayaklı, biri ise tutamaksız ve kalınca disk diplidir. Mermerden yapılmış küçük bir tabak da, TD'nin yıkıntı molozu içinde bulunmuştur (Lev.36/1)

TD'nin mermer eserlerinden iki kepçe, Tapınak işliği tabanı üzerinde ele geçmiştir (Lev.53/1,2;55/2,3). Kepinglerden birinin çukur kısmının kullanıldığı zaman kırılıp onarıldığını gösteren delikler vardır. Kepinglerin sapları hayvan başı şeklinde bitmektedir. Mermer kepingler, Höyücek'te yaygın şekilde kullanılan pişmiş topraktan kepinglerin taklitleridir (Lev.52/6; 55/6).

Figürinler

Küçük buluntu bakımından çok zengin olan Höyücek'te, sayısal bakımdan en büyük buluntu gruplarından biri figürin ve idollerdir.

TD'ne ait tek figürin, 1. evin güneyindeki küçük mekânların birinin tabanı üzerinde bulunmuştur (Lev.52/1;55/1). Kirli beyaz mermerden yapılan, 3.3 cm. boyundaki bu tasvirde, iri vücutlu bir kadın bağdaş kurarak oturmakta ve kolların göğüs önünde tutulduğu alçak kabartma şeklinde belirtilmektedir. Yüzde gözler çizgilerle gösterilmiştir.

Yukarıda tanıttığımız figürin dışındaki tam plastik insan betimlerinin tümü ile bütün idoller KAD'dan gelmektedir. 1990 yılında kazdığımız 1. Kutsal Alanın taban kerpiçleri-levhalarını (*Duru 1995*, 726, Lev.27-29) kaldırırken bulduğumuzu söylediğimiz figürin ve idollerin sayısı yedidir. Bunlardan dördü basit çuval vücutlu, sokma başlı (Lev.46/1-3;51/1,4), biri kemik başlı idoldür (Lev.47/1). Figürinlerden biri (Lev.41/5;51/2), vücudu bir oranda doğal işlenmiş, sokma başlı bir kadın tasviridir. Kısa ayaklı bir iskemle üzerinde oturan kadının göğüs ve sırtı noktalarla doldurulmuştur. Bu noktaların belirli bir düzene göre yapılmış olduğu açıktır; ancak bunların anlamı konusunda herhangi bir öneride bulunmak istemiyoruz. Ayakta duran, yassı ve belki erkek olan bir figürine ait olan sonuncu parça, 1990'da aynı alanda ele geçen başka bir parça ile birleşti (Lev.45/3;51/5; Figürinin sağ yarısı son kazı döneminde bulunmuştur). Bu yeni buluntularla 1. Kutsal Alan'da bulunan figürin ve idollerin sayısı 26 oldu.

1990'da varlığı saptanan 2. Kutsal Alan'ın (*Duru 1995*, 726 vd.), K-L/5 plan karesindeki uzantısında, 1991 yılında, bazıları kırık durumda olmak üzere sekiz idol daha ele geçti ve böylece bu alandaki figürin ve idol sayısı 16'ya ulaştı. Tüm olarak ele geçen idollerden üç tanesi, sokma başlı idol tipindedir. Boyları 1.8 cm. ile 4.7 cm. arasında değişen bu türlere, gövdesinin üst kısmı kırık olan iki idolüde katabiliriz (Lev.46/4). Çıplak tasvir edilen idoller oturma pozisyonundadır ve bazılarında seks organı belirtilmiş, bazılarında ise sadece karın altına üçgen bir alan çizilmekle yetinilmiştir. İdollerin omuzları arasına sokma başın gireceği yuvarlak kesitli delikler açılmıştır. Bir başka idolün baş deliğinde de, yuvarlak kesitli kemikten yapılmış baş *in-situ* durumdadır (Lev.47/2;51/3). 2. Kutsal Alan'ın sonuncu idolü, göğsünde çapraz bandı olan yassı bir idoldür (Lev.47/3;51/6). Bu idolün kilden yapılmış başı, vücuda, doğala uygun şekilde yapıştırılmıştır. Kutsal alan yakınlarında ele geçen bir başka tüm figürin, oturan ve kollarını göğsü önüne getiren bir kadını tasvir etmektedir (Lev.41/2;48/2). Aynı kesimde bir kaç tane kırık durumda kilden baş (Lev.45/6,7) ile idoller için hazırlanmış kemik başlara da rastlanmıştır (Lev.47/4,5; 51/9).

1991 yılında I/5-6 karesinde varlığı saptanan 3. Kutsal Alan'da (Lev.12/1), bir-ikisi kırık durumda olmak üzere 10 figürin ile iki baş bulunmuştur. Kazılar sırasında bu grubun bazı figürinleri, özenle sıvanmış birden fazla taban üzerinde, *in-situ* durumdaydılar (Lev.13/2). Bu alandaki Ana Tanrıça betimlerinin tümü, diğer iki kutsal alanda bulunmuş olanlardan farklı olarak, doğal biçimlere oldukça uygun yapılmışlardır. Kadın vücutlarının bazılarında steatopiji vurgulanmış iken, bir iki örnekte vücutlar yassı olarak gösterilmiştir. Duruş pozisyonlarına göre, figürinler ayakta (Lev.45/1,2; 49/1,2), bağdaş kurmuş (Lev.41/1,3,4;48/1), iki ayaklı bir iskemle üzerine oturmuş (Lev.42/1-3;48/3-5) ve yatar şekilde tasvir edilmişlerdir (Lev.43,44;49/3,4;50/1,2). Yukarıda tanıtılan betimlerde tanrıçalar genellikle ellerini göğüs altında tutmakta, ender olarak kollar yanlara sarkıtılmakta ve bazı örneklerde ise eller dizler üzerinde durmaktadır. Vücutlar iricedir; göğüsler, karın ve bazen cinsel organ alanı belirtilmiştir.

3.Kutsal Alan'ın en ilginç buluntuları, yere uzanmış durumda betimlenen figürinlerdir. Bunlardan birinde kadın, ayaklarını sağa doğru ve hafifçe geriye uzatarak uzanmıştır (Lev.43;49/3;50/1). Kollar göğüs önüne getirilmiştir. Vücut olağanüstü güzel biçimlendirilmiş, hatlar çok yuvarlak, organlar abartısız ve oranları doğrudur. Başı eksik olan kadının saçları örülerek enseye sarkıtıldığı anlaşılmaktadır.

İkinci eser, 2 figürden oluşan bir kompozisyon niteliğindedir (Lev.44;49/4;50/2). Büyük figür, göğüsleri, kalçaları ve pazuları abartılı yapılmış, çok iri vücutlu bir kadındır, ve bir önceki figüründe olduğu gibi, ayaklarını yana ve arkaya uzatarak yatmıştır. Ana Tanrıça'nın yatış biçimi, kolayca anlaşılacak kadar gariptir. Yatış sırasında kalça ile karın kısımlarında omurga, kendi doğrultusunda 90° ile bükülmüş, karından itibaren vücudun üst kısmı da, yatay durumdaki bel kemiği ile yine 90° lik bir kırılma yaparak dikleşmiştir. Kadın figürünün başı bulunmamış olmakla birlikte, tamamlama önerimizdeki gibi bir başının olması muhtemeldir (Lev.50/1,2).

Bu kompozisyondaki ikinci figür, iri vücutlu kadının göğsü önüne getirdiği kollarına asılan ve ayaklarıyla yere dik olarak basan, küçük bir insan betimidir. Ayaklarının uç kısmı dışında tümü ile sağlam durumdaki figürünün yüzünde ağız ile gözler belirtilmiştir. Biz bu figürü, kesin olarak tanımlayamadık. Figürün elleriyle kadının kollarına asılı biçimi, sadece insanların -ve belki maymunların- yapabileceği şekildedir (Lev.44). Bu bir çocuk olabilir; ancak yüz ayrıntuları, insandan çok bir hayvanı anımsatmaktadır. Yüz üzerinde ağzın da gösterilmiş olması ilginçtir ve bu durum küçük figürün tanrısal bir niteliği olmayabileceğini göstermelidir. Kompozisyonun anlamı konusunda fazla bir şey söyleyebilmek pek mümkün değildir.

3. Kutsal Alan'daki figürinlerden hiçbirinde baş deliği yoktur; yani bu grupta sokmabaş uygulaması söz konusu değildir. Bunlarda da başların ayrı yapılmakla birlikte, vücuda sokulmayıp omuzlar arasına yapıştirildiği anlaşılmaktadır. Aynı yerde bu tür figürinlerden kopmuş olduğu anlaşılan birkaç baş ele geçmiştir (Lev.45/4,5;51/7,8). Figürin başlarındaki yüz ayrıntuları, Burdur Bölgesi figürinleri için tipik olan şekilde yapılmıştır.

Pişmiş toprak eserler

TD'ye ait pişmiş toprak eserleri arasında en önemli parça, son kazı mevsiminde, Tapınak'ın işlik kısmında, sağlam durumda ele geçen pişmiş topraktan minyatür masadır (Lev.54;56; *Duru 1994 a*). Masanın kareye yaklaşan 18X20 cm. ölçüsündeki tablasının üstü hafifçe derinleştirilmiş, ve kenarlara massif tutamaklar eklenmiştir. Tabla, altına konan 12.5 cm. uzunluğunda, silindirik dört ayak üzerinde durmaktadır. Bu parça ile, Höyücek'te bulunmuş pişmiş topraktan masaların sayısı ikiye çıkmış olmaktadır (*Duru 1994 a; Duru 1995, Lev.37;39*). Diğer pişmiş toprak eserler, bir hayvan figürü (Lev.52/4;55/5), iki 'ayak' tasviri (Lev.52/2,3; 55/4; krş. *Duru 1992*,

Lev.20/4;22/3; *Duru 1995*, Lev.42/6), tablalar (Lev.52/5;57/2), saplı kepçeler (Lev. 55/6) ve üçgen biçimli, yassı ve üzerinde üç delik bulunan bir nesne ile (Lev.52/7;55/7) yüzlerce kil sapan tanesidir (Lev.57/1). Sazdan örülmüş bir sepetin toprağa çıkmış izi (Lev.57/4), TD'de bu tür eşyanın kullanılmış olduğunu göstermektedir.

KAD'nin pişmiş toprak buluntularından bazıları minyatür kaplar, tablalar, tutamakları düz veya hayvan başı ile süslenmiş kaşıklar-kepçeler (Lev.52/6) ve pişmiş-pişmemiş kilden yapılmış sapan taneleridir.

Taş eserler

Taştan keski ve baltalar, en fazla ele geçen buluntu türüdür. TD'de küçük boy keskilerle beraber balta sayılabilecek büyüklükte örnekler de bulunmuştur (Lev.53/6;57/3). KAD'daki keskiler genellikle küçüktür (Lev.53/5). TD'nin taş buluntularından biri de damga mühürdür (Lev.53/3; 55/8).

Yontma taş endüstrisi

Çakmaktaşı ve obsidyen endüstrisinin ayrıntılı incelenmesi ilerde yapılacağı için, burada bu tür eserlerden sadece TD'den gelen bir uç (Lev.53/8;56/9) ile, KAD yıkıntısı arasında bulunan, kahverenkli çakmaktaşıdan çok zarif şekilde biçimlendirilmiş bir ok ucunun resimlerinin verilmesiyle yetinilmiştir (Lev.53/9;56/10).

Kaba taş eserler arasında kenarları küçük yongalar çıkartılarak keskinleştirilmiş birkaç disk kazıyıcı vardır (Lev.53/10).

Karşılaştırmalar

Bu kısımda, 1991 ve 1992 kazılarının buluntularınının, hatta bazen diğer kazı dönemlerinde elde edilen bulguların, çağdaş merkezlerin buluntuları ile karşılıklı ilişkilerini belirlemeğe çalışacağız.

Höyücek yerleşmelerinin tarihsel konumlarıyla, genelde Bucak ve çevresinin, Burdur Bölgesi'nin uygarlık sürecindeki yerini saptayabilmek için, öncelikle Höyücek'in mimari ve diğer küçük buluntuları ile Hacılar ve Kuruçay gibi iki yakın komşu ve çağdaş yerleşmenin buluntuları arasındaki karşılıklı ilişkileri araştırmak gerekmektedir. Bu konularda 1989 ve 1990 yılı kazı raporlarında da bazı öneriler ve saptamalar yapmıştık (*Duru 1992*, 559 vdd.; *Duru 1995*, 737 vdd.). Mimarlık ve küçük buluntuları konusunda pek az şey öğ-

rendiğimiz EYD'nin çanak çömleği ile, Kuruçay'ın 13. kat ve Hacılar'ın sözde Akeramik Neolitik döneminin çanak çömleği arasında genelde anlamlı yakınlıklar vardır ⁷. Bu üç önemli merkezin, Neolitik'in en eski dönemlerine tarihlenen çanak çömlek malzemesi, Burdur Bölgesi Neolitik Çağının daha geç evreleri çömlekçiliğinin prototipleri gibi görünmektedirler. Bu saptama, bölgenin en güneyki yerleşmelerinden Bademağacı'nın (Kızılkaya) yüzey buluntuları ile de desteklenmektedir (*Mellaart 1961*,166 vdd., Fig.6).

TD ile Hacılar'ın Neolitik katları arasındaki mimari benzerlikler giderek artmıştır. Bu iki yerleşme arasında daha önceleri saptadığımız, kaplumbağa sırtlı kerpiçlerin kullanılması, ince paravana duvarlarının ve kutuların kenarlarının dal ve kamışla bir perde yapıldıktan sonra kille sıvanması gibi malzeme ve yapım tekniği açısından bazı ortak öğelere (*Duru 1995*, 738; *Mellaart 1970*, Lev.XIX/b; XXIII/a,b), son yıllarda, ev kapılarının uzun duvarlara açılması, kapının tam karşısındaki duvara bitişik olarak fırın yerleştirilmesi, işliklere kısa ve alçak yükseltiler yapılması (a.y., Fig.17), gibi plan benzerlikleri ile fırınların önlerine, kenarları hafif yükseltilmiş yalaklar konulması (a.y., Lev.XXXIV/a), duvarların oda içine bakan yüzlerine sığ nişler, duvarlara küçük dolap veya çekmece yuvalarının yapılması gibi bazı ayrıntılardaki paralellikler eklenmiştir (a.y., Lev. VII/a; XXIV; XXV/a; XXXIX; Fig.7). Höyücek'te 3. ve 1. evin tabanındaki pişmiş topraktan yüzlerce sapan tanesi, benzer durumda Hacılar'da da ele geçmiştir (a.y., Lev.XXVI/a).

Höyücek'te önceleri bağımsız bir tapınak olarak düşünülen merdivenli odanın, aslında 3. eve bağlı en kutsal yer *-adyton-* olarak değerlendirilmesi, Höyücek ile Hacılar arasında bir başka mimari benzerlik olasılığını gündeme getirmiştir. Şöyleki; Hacılar'da VI. katın 1. evinin kapısı dışında, alçak basamaklı, topraktan yapılmış bir merdiven vardır ve bu merdiven, çatuya çıkan bir platformunun alt kısmı olarak düşünülmüştür (a.y., 16 vd.; Lev. VI b, Fig.7;10). Hacılar'daki bu merdivenli mekân, batısında bulunan büyük odaya bağlı gibi görünmektedir. Merdivenin çevresi kazılmadığı için kesin konuşulamaz ama, Hacılar'da da, Höyücek'e benzer bir planlamanın söz konusu olacağı ve merdivenin bağımsız şekilde, dinsel törenler için yapıldığı düşünülebilir.

TD'nin fantazi kapları genellikle Hacılar ve Kuruçay'dan tanınmamakla birlikte, dudağın içe yatay şekilde uzatılmasıyla ağız daraltılan çömleklerin

⁷ Burdur Bölgesi'nin kuzey kesimlerinin Erken Neolitik Çağı çanak çömleği ile ilgili olarak bk. *Duru 1989*.

-*anti-splash mouth*- profillerini hatırlatan iki kap (Lev. 18/1,2) ile kuş biçimli kabımızın (Lev.21) benzerlerine Hacılar VI. katta rastlanmıştır (a.y.,106, Lev.LVIII/1; Fig.55/5,8). Günlük kullanımdaki kap türleri arasındaki benzerlikler de artmaktadır: Örneğin Höyücek'deki dikine delikli silindirik tutamaklı oval çömlekler (Lev.17/2), halka dip üzerine açılan delikler (Lev.19/8,9), boğa başı şeklinde süslenen tutamaklar (Lev.19/3-6) ve tutamaklara kabartmalar ekleyerek boğa boynuzu tasviri veya insan tasviri yapmak gibi uygulamalar (Lev.19/1,2), Kuruçay (Duru 1988, Lev. 15/5;15/8,9;26/4-6;14/1; Duru 1994, Lev.108/21-23;143/9;164/7;77/11-14;197/2-4,6;198/1-5) ve Hacılar'dan (Mellaart 1970, Fig.56/1,3) çok iyi tanınmaktadır .

TD ile Hacılar Neolitik katlarının ortak buluntularından bir diğeri de, mermerden yapılmış iri çanaklardır (a.y., Pl. CXII-CXIV, Fig.159-162).

Yukarıda vurgulamaya çalıştığımız, Höyücek TD ile Hacılar-Kuruçay Neolitik ve Erken Kalkolitik katları arasındaki, kapsamlı denebilecek kadar çok sayıda benzerliğe rağmen, kuzeyin Neolitik ve EKÇ kültürlerinin çok özgün çanak çömlek uygulaması olan bej zemine kırmızı boya bezeklilerin, TD'de hemen hemen hiç görülmemesi, ilgi çekicidir.

KAD'ın Hacılar-Kuruçay ile ilişkileri biraz daha zayıftır. Daha önceki kısa raporlarımızda vurguladığımız gibi, Höyücek'e özgü, dudağı yumrulu çanak türüne (Duru 1992, Lev.9-11), sadece Kuruçay GNC ve EKÇ katları çanak çömleği içinde rastlanırken (Duru 1994, Lev. 66/4,5; 94/4; 128/4,5; 129/1; 153/1), Hacılar ve Kuruçay'ın kırmızı boya ile yapılmış geometrik veya fantastik bezeklileri, Höyücek üst katlarının karışık malzemesi arasında görülür (Duru 1992, 554 vdd., Lev.12/8-11;15/5-7).

KAD'nin Ana Tanrıça figürinleri ve sokma başlı idollerıyla, Burdur Bölgesi'nin kuzey kesimlerinin benzer buluntu tipleri arasındaki ilişkilerden de, daha önceki yazılarımızda söz etmiştik (Duru 1995, 738 vdd.). Bunlara ek olarak, son kazı mevsimi 3. Kutsal Alan'da bulunan, yatar durumdaki Ana Tanrıça figürinlerinin, Hacılar VI. katının aynı pozisyonundaki tasvirlerle çok yakın benzerliklerini vurgulamak istiyoruz (Lev.43;44;49/3,4; 50/1,2; krs. Mellaart 1970, Lev.CLI-CLIV) ⁸.

⁸ "Ana Tanrıça ve Çocuk" kompozisyonundaki kadın figürününün çok yakın bir benzerini bize meslektaşımız Prof.Dr.Aykut Çınaroğlu tanıttı. Kendisinin Newyork'ta Metropolitan Museum'un depolarında gördüğü bir figürin (Lev.50/3), bizim Höyücek eserimizden, sadece

Höyücek buluntularının Burdur Bölgesi dışındaki merkezlerle benzerlikleri konusunda 1990 kazı raporunda yaptığımız saptamalara, bu yıl bazı yeni ögeler katılmıştır. Bunların başında, Höyücek figürinleri ile Çukurkent gelişli iki figürin arasındaki benzerlik gelmektedir. Çukurkent figürinlerinden biri (*Bittel 1953,37,Res.2*), oturma biçimi, ayrıntuların işlenişi ve hatta ölçüleri bakımından, Höyücek'in mermerden yapılmış TD figürini ile (Lev.52/1; 55/1), ikinci Çukurkent figürini de (*Bilgi 1980, 2, Fig. I/3*), Höyücek'in yatar pozisyonundaki 3. Kutsal Alan figürinleri ile tam bir paralellik içindedir.

Dudakların içe yatay uzatılmasıyla elde edilen dar ağızlı - *antisplash mouth* - kaplar (Lev. 18/1,2), Höyücek ile Anadolu'nun diğer bölgelerinin ilişkileri konusuna yeni boyutlar getirmektedir. J.Mellaart Hacılar'daki bu türde kapları tanımlarken, bunların Batı Çatal Höyük mallarını hatırlattığını söylemektedir (*Mellaart 1970, 106*). Gerçekten de Batı Çatal Höyük'te, bu özgün dudak profiline bir ölçüde benzeyen ağız parçaları vardır (*Mellaart 1961, Fig.13/1-4*); ama Batı Çatal Höyük buluntuları çok gelişmiş uygulamalardır ve EKÇ 'ye aittirler. Benzer profildeki çömleklere, Demircihöyük, Fikirtepe ve Pendik'te de rastlanmaktadır (*Seeher 1987,I/1-8; Özdoğan 1979,113 vd., Lev.47/D.107, D.129, D.135, D.331, D.117, D.115, D.254; Özbaşaran 1989, 78, Lev.31/Ç 241; 32/Ç 59, Ç .239*). Dr.Özdoğan bu kapların Batı Anadolu'da yüzey araştırmaları ile ele geçen benzerlerini de saptamıştır (Bu kap tipinin yayılışı için ayrıca bk. S.Hood, *Prehistoric Emporio and Ayio Gala. I,Oxford 1981, s.15, Fig. 5/3,5*).

Yorumlar, sonuçlar ve tarihleme

Dört yıl süren Höyücek kazılarının sonunda, bu yerleşmenin niteliği hakkında bazı genel değerlendirmeler ve saptamalar yapılabilir duruma gelinmiştir. Höyücek'in en eski yerleşmelerini araştırmak için açılan çukurun,

öndeki küçük figürün yokluğu ile ayrılmaktadır. Kadının yatış biçimi, vücut kısımlarının ilişkileri, proporsiyonlar ve genelde yapım biçemi, hayret verecek ölçüde Höyücek eserine benzemektedir. Bu iki eserin aynı ustanın elinden çıktığı dahi düşünülebilir. Metropolitan'daki Ana Tanrıça figürinin Burdur Bölgesi'nden götürülmüş olduğundan hiç kuşku yoktur. Bir eski eser kaçakçılığı olayının ortaya çıkmasını sağlayan Sayın Çınaroğlu'na, içten teşekkürler sunarız.

Bazı özel koleksiyonlarda saklanmakta olan iki yatan kadın tasviri de, Höyücek, Hacılar ve Metropolitan Müzesi eserlerine, gerek yatış şekli ve gerek işleniş biçemi bakımından çok benzemektedir (J. Thimme (Ed.); *Art and Culture of the Cyclades*, Karlsruhe (1971), Lev. 556, 557). Esasen bu iki eser "Neolithic Hacılar VI type" olarak tanıtılmıştır. Bunların da Anadolu'dan bir şekilde çıkarılmış oldukları anlaşılmaktadır.

yaklaşık 4 m. kalınlığındaki birikiminde varlığı anlaşılan EYD'ye ait hiçbir mimarlık izinin bulunmaması, küçük buluntuların ve hatta çanak çömleğin azlığı -eğer bütün bu saptamalar A çukurunun yeri dolayısıyla bir rastlantı değilse- ve yerleşim alanının da, büyük olasılıkla çok küçük olması, bu dönemde yerleşmelerdeki yapıların, taş ve kerpiç gibi kalıcı malzemeden değil, hafif ahşap veya sıvalı çit tekniği (wattle and daub) ile yapıldığını veya/hatta, burada sürekli değil, mevsimlik yerleşmelerin sözkonusu olabileceğini akla getirmektedir. Oldukça uzun süre içinde oluşabilecek EYD birikiminin alt ve üst sınırlarını tarihlemek için hemen hemen hiçbir arkeolojik belge ele geçmemiştir. Ancak TD'den alınan C14 ölçümlerinin verdiği M.ö. 6.300/6.400 gibi tarihler dikkate alınır ise, TD'den bir hayli eski olan EYD'nin en erken dönemlerinin, 7. binyılının başlarına kadar geri gitmesi ve Höyücek'in en eski yerleşim dönemlerinin tümünün, Erken Neolitik Çağ'a ait olması gerekecektir. EYD çanak çömleği ile Hacılar'ın ana toprak üzerindeki en erken yerleşmelerinden (Önceleri Akeramik olarak bilinen tabakalar) ve Kuruçay'da 13. kattan gelen çanak çömlek malzemesi arasındaki ilişkilere yukarıda kısaca değinmiştik. Bu analogik saptamalar, EYD için önerdiğimiz tarihleri desteklemektedir.

TD ve KAD'a gelince: Bu iki yerleşim evresini değerlendirmek için, bu dönemlerin bir arada düşünülmesi gerektiği kanısındayız. Önce KAD hakkındaki saptamalarımızı belirteceğiz. Höyüğümüzün yapı kalıntıları veren en geç yerleşim evresi olan KAD'ın mimarisine ait ayrıntılar, bu yıl da öğrenilemedi. Üç senedir ortaya çıkarılan ve bu yapı evresine ait olduğu anlaşılan, birbirine paralel beş ayrı duvar parçası arasındaki ilişkiler, belirsizliğini korumaktadır (Lev.12/1). Bu paralel duvarları birleştireceği düşünülebilecek dikine duvar kalıntıları, kazı alanının hiç bir yerinde bulunmamıştır. Bunlara ek olarak, aynı döneme ait olan 1. ve 2. Kutsal Alan'lar bu duvarların hemen etrafında gibi görünmekteyse de, bunlarla kısa duvarların ilişkisi olup olmadığı konusunda mantıklı bir açıklama yapmak mümkün değildir. 3. Kutsal Alan'ın çevresinde hiç bir duvar yoktur. 2. Kutsal Alan'ın pek belirgin olmayan durumu bir yana bırakılacak olursa, kutsal alanların üzerini kapatabilecek veya çevirebilecek yapı kalıntıları bulunmadığı için, bunların üzerinin açık olduğu tahmin edilebilir. Kesin olan husus, belirli alanlarda hazırlanan tabanlar üzerine, Ana Tanrıça figürin ve idollerin konulmuş olduğudur. Bütün bunlar, sanırız dinsel törenlerle ilgilidir, ve bu törenler sırasında tanrıça tasvirler ile beraber bazen taş, kil ve kemikten değişik şekillerde nesnelere de, adak eşyası olarak konulmuştur. Burada hemen eklemeliyiz ki,

kanımızca kutsal alanların sayısı gerçekte 3'den daha fazla olmalıdır. Ayrıca bazı alanların da birden çok kez kullanıldığı anlaşılmıştır (Lev.12/2). 1989 yılında J/5,7,8 plan karelerindeki kazılarda ve hatta tarla yüzeyine kadar çıkmış durumda bulunduğumuz idol ve figürinler de (*Duru 1992, Lev.19-21*), büyük ihtimalle başka Kutsal Alan'lara konulan adak eşyalarındandır.

1990 ve 1991 yıllarında saptanan kutsal alanlardan gelen buluntuların, ayrı ayrı dökümünün yapılması durumunda, her kutsal alanın buluntularının, tür ve biçim açısından birbirinden bir hayli farklı olduğu görülmektedir. Örneğin arkalıksız bir iskemlede oturan, üstü noktalı figürinler (Lev.41/5; *Duru 1995, Lev.26/1,2;*), ayakta duran ve yassı basitçe betimlenenler (Lev. 45/3;51/5; a.y.,Lev.31/1;36/4), kilden yapılmış, dikdörtgen prizması şekilli, üzeri noktalı nesnelere (a.y.,Lev.31/3,4) ve kilden pul taneleri (a.y.,Lev.31/5) 1. Kutsal Alan'a; kemik başlı idoller ve kemikten hazırlanmış başlar (Lev.47/1, 2,4,5;51/3,9; a.y., Lev.30;41/1-3) 2. Kutsal Alan'a; uzanmış yatan ana tanrıça tasvirleri de 3. Kutsal Alan'a has buluntulardır. Bir kutsal alanda bulunan tipler diğerlerinde pek görülmemektedir. 2. Kutsal Alan'da irili ufaklı 20 den fazla keski ve balta bulunmuş, diğerlerinde ise bu türden hiçbir eşya ele geçmemiştir. Ayrıca 1.ve 2. Kutsal Alan'larda, oturan, çuval vücutlu ve sokmabaşlı idoller çok sayıda bulunmuş iken, sonuncu kutsal alanda bu türden hiçbir idol yoktur. Bu farklılıklar nasıl açıklanmalıdır? Bu konunun KAD'ın niteliği ile ilgili olduğunu sanıyoruz. Son iki kazı mevsiminde alınan sonuçlar karşısında, bizde oluşan kanı, KAD'nin, hiç olmazsa bir döneminin, normal bir yerleşme değil, kutsal bir yer, bir adak yeri olduğudur. Bucak Ovası'nda, hatta daha geniş bir bölgede, bu küçük tepe, olasılıkla kutsal bir yer olarak kabul ediliyor ve zaman zaman ziyaret ediliyordu. Belli zamanlarda veya belirli amaçlarla yapılan bu ziyaretlerde, çevredeki kent ve köylerden gelen insanlar, tepe üzerinde ayrı yerlerde törenler düzenliyorlar ve belki tepeyi kutsuyorlardı. Törenlerin sahiplerinin buraya bıraktıkları figürinler, idoller ve diğer adak eşyaları ile bazı tüm kaplar tabiatıyla birbirinden farklı idi. Buraya gelen insanlar, elbette geleneksel olarak kendi inanç ve görgülerine göre yapmağa alıştıkları biçimdeki dinsel ve profan eşyaları kullanıyor olmalıydılar. Eğer bu varsayımımız doğru ise, bu törenler sık sık yapılabileceği gibi, uzun zaman araları ile de yapılmış olabilirler. Bizce kutsal alan buluntuları arasındaki farklılıkları, büyük zaman araları ile açıklamak yerine, değişik yerleşmelerden gelen insanların eserleri, eşyaları olarak algılamak daha doğru olacaktır.

Höyücek KAD çömlekçiliği ve figürinciliğinin pek çok özgün örneği, Burdur Bölgesi'nin kuzeyinde ya hiç yoktur, ya da çok azdır⁹. Hacılar ve Kuruçay'da bulunan, ancak bölgenin bu kesimine yabancı, Höyücek'e has gibi görünen çanak çömlek buluntuları, buraya güneyden gelmiş olabileceği gibi, yukarıda söylediklerimize uygun olarak, Bucak yöresindeki başka merkezlerin, hatta Isparta Ovası gibi, görece uzak bölgelerin malzemesi ile de ilişkili olabilirler. Çukurkent figürinleriyle olan benzerlikleri, bu kanıyı güçlendirici bir kanıt olarak saymak mümkündür. Bu söylediklerimiz Höyücek'in baştan beri bir kült merkezi olmasına dayalı varsayımlardır ve kültür çeşitliliğinin boyutu, bu dinî merkezin saygınlığının genişliği ile orantılı olmalıdır.

KAD'da tepenin kutsal bir yer olduğu konusundaki önerimiz doğru olsa bile, bu olgunun nereden kaynaklandığını kesin olarak bilmemize, elbette olanak yoktur. Ancak bu inanışın daha eski dönemlerle ilgili olması çok muhtemeldir. Biz bu geleneğin Tapınak Dönemine kadar geri gidebileceğini düşünüyoruz. Höyücek TD yapıları, şu ya da bu şekilde kümeleşmiş evlerden oluşan, sıradan bir kasaba veya köy yerleşmesi değil, yukarıda söylediğimiz gibi, sadece kutsal yapıların bulunduğu bir yer olduğu kanısını uyandırmaktadır. Bu yapıların yer aldığı alanın dışında kalan kesimlerde de, bir hayli geniş kesimler kazılmış olmasına karşın, TD ile çağdaş olacak hiçbir mimarlık izine rastlanmamış ve TD yapılarının sadece dar bir alana sıkışmış olduğu anlaşılmıştır. Doğu-batı yönündeki bu dar şeritte yer alan kutsal nitelikli yapılar dışında, gerçek anlamda konut denebilecek yapıların olmaması, bu çağda burada, belki sıradan insanların hiçbir zaman oturmamış olduklarına işaret edebilir. Değişik bir iç düzenlemeye sahip olan ve çok zengin buluntular veren Tapınak ve onunla ilgili olabilecek binalar, buranın daha o zamanlar sadece kutsal bir merkez işlevi bulduğuna işaret ediyor olabilir. Höyücek kutsal bir tepe, hatta "Ana Tanrıça Kültü'nün yöresel bir merkezi" ise, böylesi bir merkezin anısının, TD'nin yıkılmasından çok uzun süreler sonrasında bile, çevrede oturan toplulukların hatıralarında kaldığı, unutulmadığı düşünülebilir.

TD ile KAD'ın ayrı ayrı yaşam sürelerinin ve aralarındaki zaman farkının ne kadar olduğu konusunda bir öneri yapamıyoruz. Ancak arkeolojik bulun-

⁹ Höyücek ile kuzey bölgelerin çanak çömlek buluntuları arasındaki ender ilişkilerin bir örneği, Lev.29/5'deki parçanın benzerinin Bilecik-Kınık yakınlarında yüzey buluntusu olarak ele geçmesidir. (T. Efe, "Chalcolithic Pottery from the Mounds Aslanapa (Kütahya) and Kınık (Bilecik)", *Anatolica*, XIX (1993), Lev. 5/21; 11/21).

tular esas alınarak yapılacak değerlendirmelerde, her iki dönemde ucu sivri, kilden sapan taneleri, tablalar, saplı kil kepçelerin ortak olduğu görülmektedir. Ayrıca çizme biçimli TD kabının küçük modellerinin KAD'da bulunması önemli bir olgudur. Yukarıda sayılan benzerliklere karşılık, mimarlık, çömlekçilik ve figürin yapımıcılığı gibi önemli konularda, iki dönem arasında herhangi ortak bir nokta yok gibi görünmektedir. Bu durumda, dönemler için zamansal hesaplama yaparken, dinsel-törenselle geleneklerin toplumların belleklerinde ne kadar süre ile canlı kalabileceğini gözönünde tutmak gerekecektir. Bu konuda herhangi bir tahmin ve öneri yapmak istemiyoruz; ancak bu sürenin çok da uzun olamayacağını düşünüyoruz. Bu arada KAD için daha önce öngördüğümüz tarihlerin (*Duru 1995*, 742 vd.), biraz daha erkene çekilmesi gerektiğini ve 6.binyılın ilk yarısına tarihlenerek, GNÇ 'nin başlarına konulmasının doğru olacağını tahmin ediyoruz.

Höyücek TD evresiyle, Hacılar ve Kuruçay gibi Burdur Bölgesi'nin kuzey kesimlerinin iki merkezinin mimarlık ve bazı ilginç çanak çömlek yapım gelenek ve uygulamalarındaki benzerliklere bakılırsa, ayrı bölgede yaşayan toplulukların birbirlerini tanıdıkları söylenebilir. Höyücek TD'den alınan kömürleşmiş üç ayrı ağaç dikmeden yapılan C14 tarihleri ve son kalibrasyonlarına -uyarlanmalarına- göre mutlak yaşlandırılmaları şöyledir (bk. s. 478):

G.ö. 7.349± 38 M.ö. 6.186±6.122 (Uyarlanmış)

G.ö. 7.551± 46 M.ö. 6.425±6.356 (Uyarlanmış)

G.ö. 7.556± 45 M.ö. 6.427±6.358 (Uyarlanmış)

Bu ölçümlere göre en eskiye tarihlenen ağaç dikmelerin kullanıldığı TD yapıları 7. binyılın ortalarına ait olmaktadır. Hacılar VI-IX. katlarından alınmış ağaç kömürü parçalarının C14 tarihleri M.ö. 5.620-6.080 (*Mellaart 1970*, 93) ve Kuruçay'ın Neolitik katlarından alınan hayvan kemiklerinin C14 ölçümleri de M.ö.6.200-5.850 arasındadır (*Duru 1994*, 89 vdd. Eski uyarlama yöntemlerine göre verilmiş olan Hacılar ve Kuruçay C14 tarihleri, bugünkü uyarlama eğrilerine uygun olarak, her halde bir miktar yükseltilmelidir)¹⁰.

¹⁰ Höyücek'in hayvan kemiklerini inceleyen Dr. Bea De Cupere (Musée Royal de L'Afrique Centrale-Belçika), bu yazının son provasından çok kısa bir süre önce, araştırmalarının sonuçları hakkında bilgi vermek amacıyla hazırladığı "Faunal Remains from Höyücek" başlıklı, ön rapor niteliğindeki bir yazısını bize gönderdi. Höyücek fauna'sının ayrıntılı son raporunu B. De Cupere henüz yayınlamadığı için, biz burada bu yazıdan bazı bölümleri özetleyerek veriyoruz.

Yazarın saptamalarına göre Höyücek'in KAD ve TD yerleşmelerinde kemikleri ele geçen hayvanlar şunlardır: Boz ayı (*Ursus arctos*), tilki (*Vulpes vulpes*), tavşan (*Lepus capensis*), ka-

raca (*Capreolus capreolus*), ala geyik (Dama dama), kızıl geyik (*Cervus elaphus*), domuz (*Sus scrofa*), koyun, keçi (caprine), sığır ve deniz ıstırdyesi (*Strombus bubonius*). EYD yerleşmeleri içinden gelen kemikler de, tavşan, domuz, köpek (*Canis lupus f. familiaris*), ala geyik ve kızıl geyik, koyun, keçi (caprine), sığır, at (equid) gibi hayvanlara aittir. Domuz, koyun, keçi ve sığır, büyük olasılıkla, hem yaban, hem evcil idi. Bayan De Cupere'ye göre;

"We expected to find, especially in the earlier levels of Höyücek (EYD1, EYD2, and EYD3), remains of aurochs (*Bos primigenius*) and no bones of domestic cattle. However, it became clear that, when comparing the measurements which were taken on the cattle bones of Höyücek of with those of aurochs found in the literature (Boessneck, 1957; Ekman, 1972; Boessneck & von den Driesch, 1975; von den Driesch & Boessneck, 1976; Amberger, 1979; Rauh, 1981; Kussinger, 1988), in only few instances sizes could coincide with female aurochs; all the others fell beneath the range of measurements that are given for aurochs bones. Cattle form Fikirtepe (around 5000 BC) is found to be domestic (Boessneck & von den Driesch, 1979). Most of the measurements from Höyücek fell within the range of dimensions given for cattle of Fikirtepe, oftenly measurements from Höyücek cattle were even smaller than the average size at Fikirtepe. Withersheight could be calculated on a metacarpal of a male individual found in the -KAD-TD-sample, giving 135 cm, and on two metacarpals (sex unknown) from the EYD2-level, giving 127 and 128 cm."

Tartışmalar ve sonuçlar da şöyle özetlenmiştir:

"Based on the size dimunition and morphological changes, it has been found that pigs, caprines and cattle were already domesticated in all levels of Höyücek. The Schleppe-effect has also been used to indicate whether a domestic or wild breed is present. In this case this feature understands the absence of leg bones (humerus, radius, ulna, femur and tibia) on the site. This is caused by the fact that the hunted animal in its whole was to heavy to be transported to the site. Therefore, the animal was butchered at the killing spot; leg bones were removed from the body and thrown away, reducing in this way the weight of the burden that had to be transported to the site. Apparently the meat was dragged in the skin, with the foot bones (carpals, tarsals, metapodials, first, and second phalanges) left attached to it. This probably made it easier to drag the meat-filled hide (Perkins & Daly, 1968). At Suberde, where it is believed that cattle were wild, the ratio of leg bones to foot bones was approximately one to six. Conversely, leg bones were better represented (ratio of two to three) at Can Hasan, where cattle were found to be domestic. For the earliest levels of Höyücek this ratio was almost one to one for the EYD1-level and one to two for the EYD2-level. No leg or foot bones were recovered in the EYD3-level. These ratios results to be very different from those of Suberde and more comparable with the ratio of Can Hasan. However, differential preservation, fragmentation, and identification of the faunal material influence the number of steletal elements present. Inter-site comparisons have, therefore to be treated with caution. The absence of the Schleppeeffect in Höyücek points towards the presence of a domestic breed, but it is not the basic evidence.

Although it is thought that cattle domestication took place during the seventh millenium BC, the oldest sure finds of domesticated cattle in Turkey are found at Çatal Höyük in a context dating around 5800 BC (Perkins, 1969). It is possible that cattle were already domesticated at Hacilar (approximately 7000 BC) since dimensions of bones are slightly smaller than bones of aurochs but no certainty is given (cfr. Gautier, 1990). Out of Turkey, bones of early domestic cattle were found at the site of Bouqras (Syria), dated 6400-5900 BC (Akkermans *et al.*, 1983), and they were also reported at Argissa-Magula (Greece) dated around 6300 BC (cfr. Gautier, 1990).

Bu durumda, Höyücek'in söz konusu yerleşme döneminin, hem Hacılar VI. yapı katından, hem de Kuruçay 11. yapı katından daha erken olması gerekecektir. Halbuki, Höyücek'in gerek mimari, gerek çömlekçilik ve figürin yapımıcılığının, Hacılar ve Kuruçay ile ilişkileri, daha çok kuzeyin GNÇ olarak tanımlanan tabakaları iledir. Höyücek'in fantazi kaplarının kuzeyde bulunmaması ve kuzeyin boyalı keramiğinin de güneyde bulunmaması, akraba topluluklar arasındaki ayrıntı farklılıklar sayılabileceği gibi, uzunca bir zaman aralığına da işaret edebilir. Burada belki şu sorular sorulmalıdır: "Acaba Hacılar'da GNÇ olarak nitelenen tabakalar, gerçekte Neolitik Çağın daha erken dönemlerine mi aittir?", ve "Acaba Höyücek Tapınak Dönemi Orta Neolitik olarak mı nitelendirilmelidir?"

Batı Çukurunun arkeolojik kalıntıları tek bir çağa ait olmayıp, Neolitik'ten EKÇ 'ye kadar, çok değişik zaman kesitlerinden gelen karışık bir malzemedir. Bu topluluktaki çanak çömlek türlerinden bir kısmı, Kuruçay GNÇ ve EKÇ malları ile (*Duru 1994, Lev.66/4,5;94;128;129;153/1*), bir kısmı da Hacılar EKÇ 'sinin kırmızı zemine beyaz boyalı bazı parçaları ile bazı paralellikler sergilemektedir (*Mellaart 1970, Lev.CXI/4-6*). Ancak, böl-

The exact date of the earliest levels (EYD1, EYD2, and EYD3) remains a problem. Until now they are dated on archaeological grounds around 7000 BC. To verify these dates, it will be tried to carry out C14-dating on bones coming from these levels. In each case, very early finds of domestic cattle in Turkey are found at Höyücek, which indicates that cattle domestication must have taken place at the latest during the first half of the seventh millenium BC or maybe even before.

Bu dipnotta kullanılan bibliyografya listesi:

Akkermans, P.A., Boerma, J.A.K., Clason, A.T., Hill, S.G., Lohof, E., Meiklejohn, C., le Mière, M., Molgat, G.M.F., Roodenberg, J.J., Waterbolck-van Rooyen, W. & van Zeist, W. (1983) Bouqras revisited: Preliminary report on a project in Eastern Syria. *Proceedings of the Prehistoric Society* 49, 335-372; Amberger, K.-P. (1979) *Neue Tierknochenfunde aus der Magula Pevkakia in Thessalien. II. Die Wiederkauer*. München, Dissertation; Boessneck, J. (1957) Funde des Ures, *Bos primigenius* Bojanus 1827, aus alluvialen Schichten Bayerns. *Säugetierkundliche Mitteilungen* 5, 55-69; Boessneck, J. & von den Driesch, A. (1975) Tierknochenfunde vom Korucutepe bei Elâziğ in Ostanatolien. in: van Loon, M.N. (ed.) Korucutepe 1. *Studies in Ancient Civilisations*. North Holland/American Elsevier; Boessneck, J. & von den Driesch, A. (1979) *Die Tierknochenfunde aus der Neolithischen Siedlung auf dem Fikirtepe bei Kadiköy am Maramarameer*. München; Ekman, J. (1972) The urus female (*Bos primigenius* Boj.) from Slågarp, Southern Sweden. *Zoologica scripta* 1, 203-205; Kussinger, S. (1988) *Tierknochenfunde vom Lidar Höyük in Südostanatolien (Grabungen 1979-1986)*. München, Dissertation; Perkins, D. & Daly, P. (1968) A hunter's village in Neolithic Turkey. *Scientific American* 219, 97-106; Rauh, H. (1981) *Knochenfunde von Säugetieren aus dem Demircihüyük (Nordwestanatolien)*. München, Dissertation; von den Driesch, A. & Boessneck, J. (1976) Zur Grösse des Ures. *Bos primigenius* Bojanus, 1827, auf der Iberischen Halbinsel. *Säugetierkundliche Mitteilungen* 24, 66-77.

gede ve Batı Anadolu'da pek az görünen beyaz boya bezemeli malların (Lev.32-35), zamansal ve bölgesel olarak doğru değerlendirmesini yapmak için, bunların tabaka içinde bulunup, ait olduğu dönemlerin kesin şekilde saptanması gerekecektir¹¹. Bu türlerin ve bazı çentik, çizi ve kabartma süslemeli parçaların (Lev.28/2-5;Duru 1992, Lev.12/12-15;13;15/9;18) değerlendirmesi ve bütün bu türlerin Anadolu tarihöncesi çömlekçiliğindeki yeri konusundaki sorunlar ve bunların yanıtları, Höyücek çömlekçiliğini yayına hazırlayacak olan, Dr.Gülsün Umurtak tarafından tartışılacaktır.

¹¹ 1993 yaz aylarında kazısına başladığımız Bademağacı Höyüğü'nde (eski Kızılkaya Höyüğü) sözü edilen boya bezekli çanak çömleğin benzerlerine rastlanılmıştır. Bademağacı kazılarının ilk sezonunda bu türlerin bağlı olduğu mimarlık katı saptanamadığından, tarihlenmesi de yapılamamıştır. Önümüzdeki kazı dönemlerinde bu soruya yanıt bulacağımızı umuyoruz.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- BİLGİ, Ö .; "Yeni Bulunmuş Eserlerin Işığı Altında Anadolu'da Bronz Çağı
1980 Öncesi İnsan Figürleri Hakkında Yeni Gözlemler",
Belleten, XLIV, s.1-24.
- BITTEL, K.; "Einige Idole aus Kleinasien", *Præhistorische Zeitschrift*,
1953 XXXIV/V, s.135-144.
- DURU, R.; "Kuruçay Höyüğü Kazıları. 1986-1987 Çalışmaları Raporu",
1988 *Belleten*, LII, s.653-666.
- _____ ; "Were the Earliest Cultures at Hacılar Really Aceramic ?",
1989 *Tahsin Özgüç'e Armağan. Anatolia and the Near East.Studies in
Honor of Tahsin Ö zğüç* (Ed. by Machteld Mellink, Nimet Ö zğüç,
Kutlu Emre, Barthel Hrudá), Ankara, s. 99-104.
- _____ ; "Höyücek Kazıları-1989", *Belleten*, LVI, s.551-563 (Summary,
1992 p.564-566).
- _____ ; "Höyücek Kazıları 1990",*XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*,
1992a Ankara, s.155-161.
- _____ ; "Höyücek Kazıları-1991", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*,
1993 Ankara, s.147-153.
- _____ ; *Kuruçay Höyük I. 1978-1988 Kazılarının Sonuçları. Neolitik ve*
1994 *Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri, (Results of the Excavations
1978-1988. The Neolithic and Early Chalcolithic Periods)*, Ankara.
- _____ ; "Zwei neolithische Miniaturtische aus Höyücek",
1994 a *Istanbul Mitteilungen*,43, s.129-132.
- _____ ; "Höyücek Kazıları-1992", *XV.Kazı Sonuçları Toplantısı I*,
1994 b Ankara, s. 97-102.
- _____ ;"Höyücek Kazıları-1990", *Belleten*, LVIII, s. 725-745.
1995
- MELLAART, J.; "Early Cultures of the Anatolian Plateau",*Anatolian Studies.*,
1961 XI, s.159-184.
- _____ *Excavations at Hacılar. I - II*, Edinburgh.
1970
- SEEHER, J.; *Demircihüyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978. III*,
1987 *I. Die Keramik I*, Mainz.
- ÖZBAŞARAN, N.; *Pendik Çanak Çömleği*, İstanbul,(İ.Ü.Ed.Fak. Basılmamış
1989 Yüksek Lisans Tezi).
- ÖZDOĞAN, M.; *Fikirtepe*, İstanbul (İ .Ü. Ed.Fak. Basılmamış Doktora Tezi).
1979

UNIVERSITY OF WASHINGTON
 QUATERNARY ISOTOPE LAB
 RADIOCARBON CALIBRATION PROGRAM REV. 3.0
 Stuiver, M. and Reimer, P.J., 1993, Radiocarbon, 35, p. 215-230.

Calibration file(s): INTCAL93.14C
 Listing file: tmp.txt

14217 13822

14218 14007
 14219 14007
 CALIBRATED AGE(S) cal BC 6175 ± 38

Reference(s)
 (Pearson et al., 1993 and
 Linick et al., 1986)

cal AD/BC age ranges obtained from intercepts (Method A):

one sigma** cal BC 6185 - 6152 6147 - 6123
 two sigma** cal BC 6220 - 6109 6096 - 6045

Summary of above:

minimum of cal age ranges (cal ages) maximum of cal age ranges:

1σ cal BC 6185 (6175) 6063
 2σ cal BC 6220 (6175) 6045

cal AD/BC age ranges (cal ages as above)
 from probability distribution (Method B):

% area enclosed	cal BC age ranges	relative area under probability distribution
68.3 (1σ)	cal BC 6186 - 6122 6086 - 6064	.78
95.4 (2σ)	cal BC 6225 - 6104 6099 - 6042	.92

14218 14007

14219 14007
 CALIBRATED AGE(S) cal BC 6385 ± 56

Reference(s)
 (Pearson et al., 1993 and
 Linick et al., 1986)

cal AD/BC age ranges obtained from intercepts (Method A):

one sigma** cal BC 6418 - 6364
 two sigma** cal BC 6456 - 6227

Summary of above:

minimum of cal age ranges (cal ages) maximum of cal age ranges:

1σ cal BC 6418 (6385) 6364
 2σ cal BC 6456 (6385) 6227

cal AD/BC age ranges (cal ages as above)
 from probability distribution (Method B):

% area enclosed	cal BC age ranges	relative area under probability distribution
68.3 (1σ)	cal BC 6425 - 6356 6318 - 6305	.79
95.4 (2σ)	cal BC 6455 - 6292 6288 - 6235	.91

14219 14007

14220 14007

14220 14007
 CALIBRATED AGE(S) cal BC 6387 ± 65

Reference(s)
 (Pearson et al., 1993 and
 Linick et al., 1986)

cal AD/BC age ranges obtained from intercepts (Method A):

one sigma** cal BC 6420 - 6367
 two sigma** cal BC 6456 - 6230

Summary of above:

minimum of cal age ranges (cal ages) maximum of cal age ranges:

1σ cal BC 6420 (6387) 6367
 2σ cal BC 6456 (6387) 6230

cal AD/BC age ranges (cal ages as above)
 from probability distribution (Method B):

% area enclosed	cal BC age ranges	relative area under probability distribution
68.3 (1σ)	cal BC 6450 - 6447 6427 - 6358	.78
95.4 (2σ)	cal BC 6455 - 6337 6331 - 6293	.92